

ปาฐกถาของ
กल्याณจาโร ภิกขุ
(พร รัตนสุวรรณ)

ทางรอดของชาวพุทธ

ปาฐกถานี้ได้เคยพิมพ์เผยแพร่ในนิตยสาร “พุทธจักร” มาแล้ว
ปรากฏว่าได้รับความสนใจจากปวงพุทธศาสนิกเป็นอย่างมาก
โดยเฉพาะในกลุ่มผู้ทรงคุณในวิทยาการแผนใหม่

❧ ความเชื่อเรื่องกรรม เป็นทางรอดอย่างหนึ่งของชาวพุทธ เพราะทำให้ผ่านพ้นจากความชั่วและความทุกข์ได้มากที่สุด ทำให้เย็นใจได้ตราบเท่าถึงเวลาตายเพราะสร้างความหวังอันสดชื่นได้ไกลมาก และทำให้มีกำลังอดทนในการทำความดีได้มากที่สุด และยังเป็นบันไดที่ไถลต่อความรอดพ้นในชั้นสูงสุดอีกด้วย

คนที่ไม่เชื่อเรื่องกรรม ไม่มีหวังจะเข้าใจธรรมสูง ๆ ของพระพุทธองค์ได้

ทางรอดของชาวพุทธ

พร รัตนสุวรรณ

(กฤษฎาณาโร ภัทฺฑ)

จัดพิมพ์โดย

สำนักค้นคว้าทางวิญญาณ

สงวนลิขสิทธิ์

ISBN 974-89104-7-4

สถิติการพิมพ์

ครั้งที่ 3 ตุลาคม 2536 จำนวน 3,000 เล่ม

คำนำ

ครั้งที่สอง

ปาฐกถาเรื่อง ทางรอดของชาวพุทธ นี้ข้าพเจ้าได้แสดงเมื่อวันที่ ๑๖ ธันวาคม ๒๔๙๓ ที่พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย ซึ่งขณะนั้นได้ตั้งอยู่ที่ตึกมหามกุฏราชวิทยาลัยหน้าวัดบวรนิเวศ และได้เคยนำลงพิมพ์ในหนังสือวารสารพุทธจักร ซึ่งเป็นหนังสือรายเดือนของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยพุทธศาสนา และกองวิชาการของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ก็ได้จัดพิมพ์เป็นเล่มจำหน่าย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๕ ซึ่งเป็นเวลาล่วงเลยมาถึง ๒๐ ปี และตั้งแต่นั้นมาก็ไม่เคยได้จัดพิมพ์ขึ้นอีก เพราะฉะนั้นหนังสือนี้จึงได้หมดมานานแล้ว

ปาฐกถาเรื่องนี้เป็นปาฐกถาครั้งแรก ที่ข้าพเจ้าได้แสดงในที่ประชุมใหญ่ในกรุงเทพฯ เพราะในสมัยนั้นข้าพเจ้าซึ่งยังเป็นพระอยู่ ได้จำพรรษาอยู่ที่ สวนพุทธธรรม (วัดอุโมงค์) จังหวัดเชียงใหม่ ได้ร่วมกันทำงานเผยแพร่พุทธศาสนาอยู่กับ ท่านปัญญานันทะ (เจ้าคุณพระราชปัญญานันทมุนี เจ้าอาวาสวัดชลประทานรังสฤษฎ์) ไม่ค่อยได้มีโอกาสลงมากกรุงเทพฯ ปาฐกถาเรื่องนี้จึงนับว่าเป็นครั้งแรกสำหรับในกรุงเทพฯ แต่ที่เชียงใหม่ นั้นข้าพเจ้า

ได้พูดอยู่เป็นประจำที่ศาลาพุทธนิคมทุก ๆ วันอาทิตย์ และตามโรงเรียนต่าง ๆ ผู้ที่ได้อ่านหนังสือเล่มนี้ จะเห็นได้ว่าแนวความคิดในการเผยแพร่พุทธศาสนาของข้าพเจ้านั้น เมื่อ ๒๐ ปีก่อนโน้นมีหลักการอย่างไร แม้ในปัจจุบันนี้ก็คงมีอยู่อย่างนั้น ไม่เปลี่ยนแปลง เพียงแต่ในปัจจุบันวิธีการสอนได้วิวัฒนาการดีขึ้นกว่าแต่ก่อนมาก ข้าพเจ้าต้องการจะรักษาดั้งฉบับนี้ไว้มิให้สูญ ฉะนั้นจึงได้จัดพิมพ์ขึ้นอีก โดยไม่ได้เปลี่ยนแปลงแก้ไขต้นฉบับเดิมแต่อย่างใด ผู้ที่ได้อ่านหนังสือเล่มนี้โดยตลอดจะเห็นว่า ถ้าข้าพเจ้าได้รับการสนับสนุนให้การสอนตามแนวแพร่หลายกว้างขวางมานานแล้ว เหตุการณ์ของบ้านเมืองก็คงจะไม่วุ่นวายเหมือนอย่างที่เป็นอยู่เดี๋ยวนี้แน่นอน ฉะนั้นจึงหวังว่า หนังสือเล่มเล็ก ๆ นี้ คงจะเป็นคติเตือนใจของผู้ที่หวังดีต่อประเทศชาติและศาสนาได้ช่วยกันหาวิธีทำให้เรื่องนี้แพร่หลายออกไปให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้

พร รัตนสุวรรณ

๑๒ กรกฎาคม ๒๕๑๗

สำนักค้นคว้าทางวิญญาณ (ชั่วคราว)

๔๘/๓ ถนนสามเสน บางลำพู กรุงเทพมหานคร

โทร. ๘๒๒๐๒๕ เข้าตรอกข้างร้านตัดเสื้อมิตรชาย

ซึ่งอยู่ใกล้ๆ กับถนนลำพู ทางเข้าวัดสังเวชฯ

คำนำ

ครั้งที่หนึ่ง

ทางรอดของชาวพุทธ ซึ่งแสดงโดยท่านกฤษณาจาโร ภิกขุ (มหาพร รัตนสุวรรณ) นี้ได้เคยนำเผยแพร่ในนิตยสาร “พุทธจักร” มาแล้ว ปรากฏว่าได้รับความสนใจจากปวงพุทธศาสนิกเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะในกลุ่มพุทธศาสนิกผู้ทรงคุณในวิทยาการแผนใหม่ ถึงกับมีศรัทธาปสาทะอย่างแรงกล้าโดยที่อยากจะได้พบปะสนทนากับท่าน กฤษณาจาโร ภิกขุ เป็นส่วนเฉพาะ แต่เป็นที่น่าเสียดาย เพราะท่านกฤษณาจาโร ภิกขุ เป็นพระประเภทอรัญญวาสี นาน ๆ จึงจะได้มีโอกาสเข้านครหลวงสักครั้ง ประกอบกับบรรดาพุทธศาสนิกแสดงเจตจำนงค์ให้รวบรวมพิมพ์ขึ้นเป็นเล่มโดยเฉพาะ เพื่อได้แพร่หลายต่อไป

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จึงแจ้งความประสงค์นี้ให้ท่านเจ้าของได้ทราบและท่านก็ยินดีอนุญาตดังปรากฏในคำปรารภของท่านแล้ว มหาจุฬาลงกรณฯ จึงขอจารึกขอบคุณและอนุโมทนาในส่วนกุศลวิทยาท่าน เพื่อความก้าวหน้าตั้งมั่นแห่งพระพุทธศาสนาสืบไป

กองวิชาการ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วัดมหาธาตุ พระนคร

๒๕ มกราคม ๒๕๕๕

คำปรารภ

๕
ครั้งแรก

ปาฐกถาเรื่อง “ทางรอดของชาวพุทธ” ข้าพเจ้าแสดงที่พุทธสมาคม กรุงเทพฯ เมื่อวันที่ ๑๖ ธันวาคม ๒๔๙๓ บัณฑิตมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีความประสงค์จะจัดพิมพ์เรื่องนี้ให้แพร่หลาย เพื่อประโยชน์แก่ประชาชนพุทธที่สนใจในทางนี้ ข้าพเจ้ารู้สึกมีความยินดี เพราะได้มีโอกาสแสดงความกตัญญูกตเวทิต่อสำนักที่ได้เลี้ยงดูและให้การศึกษาข้าพเจ้ามาตั้งแต่เล็ก แม้จะเป็นการแสดงเพียงเล็กน้อยเท่าที่ข้าพเจ้ารู้สึกก็ตาม ดังนั้นจึงได้มอบลิขสิทธิ์ให้แก่มหาจุฬาลงกรณฯ จัดพิมพ์ได้ตามความประสงค์ ผู้ใดต้องการจะจัดพิมพ์เรื่องนี้ ขอได้ติดต่อกับทางมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ต่อไป

ในการพิมพ์ครั้งนี้ ข้าพเจ้าได้แก้ไขข้อความเพียงเล็กน้อยที่เห็นว่าอาจทำให้ผู้อ่านเข้าใจผิดเท่านั้น ส่วนข้อใหญ่ใจความทั้งหมดข้าพเจ้าคงเดิมไว้ทุกอย่าง

กฤษณจาโร ภิกขุ

สวนพุทธธรรม เชียงใหม่

๒๐ มกราคม ๒๔๙๕

ทางรอดของชาวพุทธ

ของ

กฤษณาจาโร ภิกขุ

สวนพุทธธรรม เชียงใหม่

ปาฐกถาเรื่อง “ทางรอดของชาวพุทธ” ซึ่งข้าพเจ้าแสดงที่
พุทธสมาคม เมื่อวันที่ ๑๖ ธันวาคม ๒๕๕๓ คุณเอี่ยม สังขวาลี เลข
ธิการของสมาคมได้ส่งสำเนาที่จดชวเลขไว้มาให้ เมื่อข้าพเจ้าอ่านแล้ว
รู้สึกว่ ข้อความบางตอนคนฟังคงเข้าใจไม่ได้ หรือไม่ก็อาจเข้าใจผิด
และเพราะเหตุที่ข้าพเจ้าไม่ใช่นักพูด ฉะนั้นสำนวนและข้อความบางตอน
ออกจะสับสนไปหน่อย ข้าพเจ้าจึงเขียนเสียใหม่โดยอาศัยแนว
ปาฐกถานั้น และเขียนให้ละเอียดกว่าเดิมอีกมาก ทั้งนี้เพื่อผู้ที่สน
ใจทางนี้ จะได้รับประโยชน์จากเรื่องนพอสสมควร --ก.ร.

ในปัจจุบัน ชาวพุทธส่วนมากวิตกกัันว่า หากลัทธิ
แดงเข้ามาครอบงำเมืองไทยเมื่อใด พุทธศาสนาอาจถูกทำลาย
หรือไม่ก็ต้องเสื่อมกว่าเดิม ความวิตกอันนี้ มีเหตุผลอยู่มาก

เหมือนกัน แต่สำหรับข้าพเจ้าไม่รู้สึกรังเกียจ ถ้าหากพวกเราชาวพุทธที่รักพุทธศาสนาแท้ ๆ จะช่วยกันประกาศหลักศาสนาให้แพร่หลาย ให้ประชาชนเข้าใจอย่างถูกต้องและเข้าใจง่าย หลักพุทธศาสนาแท้ ๆ ควรเผยแพร่ให้มาก ส่วนพิธีการต่าง ๆ ที่ไม่ใช่พุทธศาสนา ควรเอาออกเสียบ้าง เพราะสิ่งเหล่านี้บงกชมีของพุทธศาสนา ทำให้คนเข้าใจพุทธศาสนาผิดจากความจริง และควรจะวิเคราะห์คำว่า “พุทธศาสนาเจริญ” ให้ถูกต้อง คำว่า พุทธศาสนาเจริญ มีความหมายหลายอย่าง แต่ในหลายอย่างนั้น มีความหมายที่สำคัญอยู่อย่างหนึ่ง คือ “ประชาชนอยู่ดีมีศีลธรรม” ราบใด ที่ประชาชนยังอยู่ไม่ดีและไม่มีศีลธรรมเป็นส่วนมาก เราจะพอใจว่า พุทธศาสนาของเราเจริญแล้วไม่ได้ ความไม่เจริญของชุมชน ย่อมมีมูลมาจากการที่สังคมไม่มีศีลธรรมพอ และสังคมไม่มีศีลธรรมก็เพราะการกระทำของศาสนาไม่ได้ผล ในปัจจุบันนักพุทธศาสนาควรพึงเล็งถึงปัญหาสังคมให้มาก มิฉะนั้น พุทธศาสนาอาจอยู่ไม่ได้จริง ๆ

อนึ่ง ผาภาสาวปัสตร์ ควรจะเป็นเครื่องหมาย
 ของผู้ทเสียสละ เพื่อประโยชน์ของชุมชนเท่านั้น
 ไม่ควรให้เป็นเครื่องหมายของผู้ที่แฝงอยู่ เพื่อเอา
 เปรียบสังคม หรือเพื่อประโยชน์ส่วนตัว คนที่มชวิต
 อยู่เพื่อประโยชน์ของส่วนรวม ไม่ว่าในยุคใด โลก
 เขาต้องการทงนั้น วิชาการของพระพุทธศาสนา บาง
 อย่างกลายเป็นสถาบันทำให้คนเกยคร้าน สิ่งเหล่าน
 นี้แหละที่จะเป็นเครื่องทำลายพระพุทธศาสนา ส่วน
 หลักพระพุทธศาสนาแท้ ๆ เป็นสิ่งที่จำเป็นแก่ชีวิตของ
 คนทุกคน เช่นเดียวกับอาหาร ชีวิตของคนถ้าขาดหลัก
 พุทธศาสนาเสียแล้ว ก็เท่ากับไม่เป็นคน และก็ใคร
 บางเล่าที่ไม่อยากเป็นคน คนที่เขาไม่รู้ต่างหาก ที่เขา
 อาจจะทำลายศาสนาเสียได้ เพราะความไม่รู้ของเขา

ในปัจจุบัน เราควรจักต้องนำพุทธศาสนาไปให้ถึง
 ประตูบ้าน เพราะคนทุกวันนี้มีงานอาชีพยุ่งมาก ไม่ค่อยได้
 มีโอกาสมาวัด คนที่ไม่รู้พุทธศาสนาอย่างถูกต้องยังมีอีกมาก
 เราเห็นแต่เขาว่า นับถือพระ แล้วจะลงความเห็นว่าเขาเข้า

ใจพุทธศาสนาดีแล้วไม่ได้ และในการเผยแพร่ นั้น ขรวาาสควรจักต้องช่วยด้วยอย่างมาก เพราะการเผยแพร่ที่ดี เราจะใช้แต่หลักศรัทธา อันเกิดจากผ้าเหลือง โดยไม่รู้จักชีวิตของสังคมนั้นไม่ได้ผล แพทย์ที่จะให้ยาแก่คนไข้ ต้องรู้สมุฏฐานก่อน นักเผยแผ่ศาสนาจะทำให้ได้ผล ก็ต้องถือหลักอันเดียวกัน คือ ต้องรู้จักชีวิตของคนที่จะสอน สิ่งแวดล้อม ความจำเป็น อรรถาศัย แนวความคิดที่จะคอยโต้แย้ง และแนวความคิดที่จะเข้ากันได้ ซึ่งในเรื่องเหล่านี้ บางทีพระก็ทำไม่ได้ แต่ขรวาาสบางคนอาจทำได้ผลดีกว่า นักศึกษาส่วนมากที่ยังไม่สนใจกับศาสนาอย่างจริงจัง มักจะเป็นเพราะสิ่งแวดล้อมทางการงานบังคับ และสาเหตุที่สำคัญอีกอย่างก็คือ คนเหล่านี้มักรู้สึกว่เหตุผลในทางศาสนาอ่อนไป ไม่เป็นที่เลื่อมใสพอ ความยุ่งยากของสังคมส่วนมาก ไม่ใช่เกิดจากคนโง่ แต่เกิดจากคนฉลาดที่ไว้ศีลธรรม คนฉลาด คนที่โง่กว่าปราบไม่ได้ ต้องเป็นคนฉลาดทัดเทียมกัน หรือไม่ก็ต้องยิ่งกว่า ดังนั้น ถ้าหากในปัจจุบันมีนักศึกษาระดับสูงเสียสละมาค้นคว้าทางศาสนาให้รู้จริงแล้วนำออกเผยแพร่ วิธีนี้

จะได้ผลมากอย่างหนึ่ง เพราะเมื่อคนชั้นสูงหันมาสนใจอย่างจริงจัง และประพฤติกฎปฏิบัติให้เป็นตัวอย่างแก่คนอื่นได้ คนอื่น ๆ ก็จะพลอยทำตาม เมื่อประชาชนของเราเข้าใจหลักพุทธศาสนาดีแล้ว ท่านไม่ต้องกลัวว่า พุทธศาสนาจะสูญไปจากเมืองไทย เพราะไม่ว่าลัทธิใดจะเข้ามา ก็คนไทยเรานี้แหละที่จะรับไว้หรือไม่รับ ถ้าลัทธิใดเข้ากันไม่ได้กับหลักพุทธศาสนา ลัทธินั้นก็ตั้งอยู่ไม่ได้เอง อำนาจไม่มีอิทธิพลเหนือศรัทธา ถ้าหากจะมีก็เพียงชั่วคราว ดังนั้น ความวิตกของข้าพเจ้าไม่มี หากเราช่วยกันประกาศหลักพุทธศาสนาให้แพร่หลาย

เรื่องที่ข้าพเจ้าเขียนนี้ ที่จริงออกจะเป็นเรื่องยากสำหรับคนที่มีการศึกษามาน้อย แต่ที่เขียนมาดังนี้ ความมุ่งหมาย เพื่อเสนอนักศึกษาให้ช่วยกันพิจารณาสิ่งที่เป็นหลักสำคัญของพุทธศาสนา เพื่อว่าจะมีอะไรบกพร่องที่ควรแก้ไขอย่างไร ก็จะได้แก้ไข เมื่อทฤษฎีนี้เป็นที่รับรองกันทั่วไป จึงค่อยหาวิธีอธิบายให้ง่ายกว่านี้ ข้าพเจ้าขอรับผิดชอบไว้ล่วงหน้า หากจะมีผู้รู้คนใดชี้แจงข้อบกพร่องนั้น ๆ ข้าพเจ้ารู้สึกตัวว่า

ออกจะกล้าเกินไปสักหน่อย ที่กล้าเขียนอะไรบางอย่างออกมาทั้ง ๆ ที่ผู้ซึ่งมีความรู้ยิ่งกว่าข้าพเจ้าหลายเท่ายังไม่เขียนถึงขนาดนั้น แต่อย่างไรก็ดี ที่กล้าเพราะมีเจตนาให้เรื่องนี้ชาวสะอาด ผิดถูกอย่างไร จะได้ช่วยกันแก้ไขให้เรื่องนี้บริบูรณ์

สิ่งที่เป็นหลักสำคัญของพุทธศาสนา และที่จำเป็นแก่ชีวิตของคนทุกชั้น ก็คือเรื่อง “กฎของกรรม” คนที่เข้าใจกฎของกรรมชาวสะอาดดีแล้ว ทำความชั่วได้ยาก แต่ทำความดีได้ง่าย จากการเข้าใจเรื่องนี้ จะทำให้เข้าใจถึงเรื่องชาติหน้า ชาติหลัง นรกสวรรค์ เรื่องบุญเรื่องบาปได้โดยไม่ต้องอาศัยตัวของตัวเอง และข้อที่ว่า คนที่ทำดีอาจไม่ได้ดี คนทำชั่วอาจได้ดี เหล่านี้ คนที่เข้าใจเรื่องกรรมดีแล้ว เขาจะไม่เชื่อตามนี้เป็นอันขาด ถ้าสังคมเราประกอบด้วยคนที่เชื่อกรรม สังคมเราก็เปรียบเหมือนคนที่มีร่างกายแข็งแรง อวัยวะทุก ๆ ส่วนไม่พิการและทำงานสอดคล้องกันดี ซึ่งเมื่อเป็นเช่นนี้ก็แปลว่า ชาติไทยต้องเจริญก้าวหน้าแน่นอนที่สุด คนชั่วโรค คือสังคมพิการด้วยศีลธรรม ใช้ทำอะไรไม่ได้ ถึงหากว่าจะมีแผนการดี

กฎแห่งกรรม มีหลักสั้น ๆ ว่า “กรรมอย่างไร วิชาอย่างนั้น” หรืออีกนัยหนึ่งว่า “ทำอย่างไร ใค้อย่างนั้น” นี่เป็นหลักตายตัวที่เดียวที่ต้องจำไว้ และในการที่จะเข้าใจเรื่องนี้ ข้าพเจ้าจำเป็นต้องพูดถึงเรื่องต้นไม้ และเริ่มต้นด้วย วิญญาณก่อน

เมื่อพูดถึง ต้นไม้ บางคนเข้าใจว่า ไม่มีวิญญาณ แต่ข้าพเจ้ามีความเห็นว่า ต้นไม้ไม่เฉพาะแต่มีวิญญาณเท่านั้น หากต้นไม้ยังมี อวิชา ตัณหา อุปาทาน และกรรมเช่นเดียวกับสัตว์ทั้งหลายอีกด้วย ต้นไม้เป็นสิ่งที่มีชีวิต สิ่งใดมีชีวิต ตามหลักพุทธศาสนาถือว่า สิ่งนั้นต้องมีวิญญาณ เพราะชีวิตจะเกิดขึ้นโดยไม่มีวิญญาณไม่ได้ และวิญญาณล้วน ๆ อย่างเดียวก็มีไม่ได้ อย่างน้อยวิญญาณจะเกิดมีได้ในตัวของวิญญาณนั้น จะต้องประกอบด้วย อวิชา ตัณหา อุปาทาน และกรรมเสมอ ส่วนทั้งสี่นี้เป็นโครงสร้างของวิญญาณ หากสิ่งเหล่านี้ไม่มี วิญญาณมีไม่ได้ ดังนั้น ต้นไม้ข้าพเจ้าจึงถือว่ามีทั้งวิญญาณ และในวิญญาณของต้นไม้ยังมี อวิชา ตัณหา อุปาทาน และกรรมอีกด้วย

คำว่า “วิญญาน” ในทางพุทธศาสนา ไม่ใช่หมายถึง soul แต่หากหมายถึงความรู้สึกรับรู้ต่อสิ่งสัมผัส ซึ่งตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า Consciousness ในภาษาหลักวิชา แปลวิญญานว่า พิจารณา ต้นไม้เราสังเกตได้ว่ามีวิญญาน ก็เพราะในต้นไม้มีพิจารณาต่อสิ่งแวดล้อม เช่น ต้นไม้ยราพเมื่อเอามือไปถูก มันจะหุบใบทันที ต้นไม้ที่ปลุกไว้ในที่ร่ม มันจะพยายามเอนไปหาแสงแดด นี่แสดงให้เห็นว่า ในต้นไม้ไม่มีวิญญาน คือมีความรู้สึกต่อสิ่งแวดล้อม อันที่จริง ไม่เฉพาะแต่ต้นไม้เท่านั้นที่มีวิญญาน สิ่งที่มีชีวิตทั้งหลาย รวมทั้งสัตว์เซลล์เดียว ล้วนแต่มีวิญญานทั้งสิ้น คำว่า “วิญญาน” ศาสตราจารย์ ริส เดวิดส์ แปลไว้อีกคำหนึ่งว่า Life-force คือ เป็นพลังงานของชีวิต

ในการที่จะเข้าใจว่า สิ่งที่มีชีวิตล้วนมีวิญญาน และในวิญญานต้องประกอบด้วย อวิชา ตัณหา อุปาทาน และกรรมนั้น เราจะสังเกตได้จากพฤติกรรมของสิ่งที่มีชีวิตนั่นเอง เช่นชีวิตย่อมมีความดิ้นรนเพื่อเป็นอยู่ ความดิ้นรนแสดงให้เห็นว่า มันมีตัณหา และอุปาทาน คือ มีความอยาก

ที่จะมีชีวิต และถือว่า ภาวะเช่นนั้น เป็นตัวมัน จึงได้ตั้งนรน
เช่นนั้น และการที่มันตั้งนรนเช่นนั้น ยังแสดงให้เห็นอีกว่า
มันมีวิชาอยู่เต็มที่แล้ว อวิชา แปลว่า ความไม่รู้แจ้งใน
เรื่องขีวิต ขนาดมนุษย์ยังมีวิชาอยู่หนาแน่น จึงไม่
ต้องสงสัยเลยว่า ในชีวิตขั้นต่ำมันจะมีวิชามากสักเพียงไหน

ส่วนคำว่า “กรรม” ค่อนข้างเข้าใจยาก เป็นเพราะ
เราติดในความหมายที่ไม่ถูกมาเสียนานแล้ว อีกอย่างเป็น
เพราะเราหลงว่า มีธรรมชาติอะไรอื่นที่เราเข้าใจไม่ได้เป็น
ผู้สร้างชีวิต ซึ่งตามความเป็นจริงธรรมชาติที่เป็นตัวการ
สร้างชีวิตแท้ ๆ คือวิญญาณ วิญญาณสร้างชีวิตขึ้นตามกฎ-
บัจจการ ธรรมชาติอื่นนอกจากนี้ไม่มี และคำว่า กรรม นั้น
ที่ถูกหมายถึง “ความสามารถในการสร้างสรรค์ของ
วิญญาณ” คำว่า “กรรม” ในหลักบัจจการ ใช้คำว่า
“สังขาร” ซึ่งแปลว่า สร้างสรรค์หรือปรุงแต่ง วิญญาณ
เป็นปัจจัยให้เกิดนามรูปได้ ก็เพราะวิญญาณประกอบด้วย
สังขารหรือกรรมเป็นปัจจัย ชีวิตแตกต่างกัน ก็เพราะวิญ-
ญาณมีความสามารถไม่เหมือนกัน วิญญาณเปรียบเหมือน

นายช่างธรรมชาติ นายช่างมีความสามารถแค่ไหน ก็สร้างชีวิตแค่นั้น โครงสร้างของชีวิตย่อมแสดงถึงความสามารถของวิญญาณ วิญญาณที่มีความสามารถสูง ย่อมสร้างชีวิตได้ประณีต วิญญาณที่มีความสามารถต่ำ ย่อมสร้างชีวิตได้ต่ำ วิญญาณของต้นไม้ยังเป็นวิญญาณที่ต่ำมาก มีคุณสมบัติไม่ค่อยซับซ้อน ส่วนวิญญาณของคนมีความสามารถสูงมาก จึงสร้างชีวิตได้ประณีตเป็นอย่างยิ่ง เรื่องนี้ถ้าเราไม่หลงว่ามีธรรมชาติอย่างอื่นเป็นผู้สร้างชีวิต ก็เข้าใจได้ไม่ยากนัก แต่อย่างไรก็ดี ในการที่จะเข้าใจเรื่องนี้ให้ละเอียดอย่างชัดเจน จำเป็นต้องศึกษาข้อความต่อไปนี้

สิ่งที่มีชีวิตทั้งหลาย เราทราบกันดีว่า ย่อมต้องประกอบด้วยวัตถุธาตุต่าง ๆ ที่เป็นส่วนประกอบของเซลล์ และภายในเซลล์ที่มีชีวิต ย่อมต้องมีความรู้สึกหลายอย่างควบคู่กันอยู่ มิฉะนั้นชีวิตย่อมมีอยู่ไม่ได้ ดังนั้นเราจึงกล่าวว่า “สิ่งมีชีวิตย่อมต้องประกอบด้วยนามกับรูป” นามกับรูปนี้แยกจากกันไม่ได้ ถ้าหาแยกจากกันเมื่อใด สภาพของชีวิตต้องอันตรธานทันที เช่นถ้าในชีวิตใดไม่มีความรู้สึก

รับรู้ต่อสัมผัสใด ๆ เลย ชีวิตนั้นย่อมดำรงอยู่ไม่ได้ และเมื่อชีวิตไม่มีแล้ว สภาพของวัตถุก็ไม่อาจจะคงอยู่ในรูปของสิ่งที่มีชีวิต ย่อมต้องแปรเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น เช่นเน่าเป็นดิน และในทำนองเดียวกัน ถ้าวัตถุที่เป็นส่วนประกอบของชีวิต ขำรดเสียหายไป มีสภาพไม่เหมือนเดิม ความรู้สึกก็แปรปรวนไปด้วย ถ้าเสียมาก หรือไม่มาก แต่เสียในส่วนที่สำคัญ ชีวิตนั้นก็หมดความรู้สึกทันที ดังนี้ เราจึงกล่าว ว่า นามกับรูปแยกจากกันไม่ได้ และเห็นได้ง่ายเมื่อยังมีชีวิตอยู่ แต่เมื่อตายแล้ว นามกับรูปแยกจากกันได้ แต่คำว่าแยกจากกันได้นี้ ความจริงไม่ใช่แยกจากกันได้จริง ๆ เรื่องนี้จะไว้พูดทีหลัง

อนึ่ง ในขณะที่มีชีวิตอยู่ เราจะสังเกตได้อีกอย่างว่า “ความเปลี่ยนแปลงของวัตถุย่อมทำให้ความรู้สึกเปลี่ยนแปลงไปด้วย และการเปลี่ยนแปลงของความรู้สึก ก็ทำให้วัตถุมีการเปลี่ยนแปลงด้วย ผลรวมแห่งการเปลี่ยนแปลงของนามกับรูปก็คือ สภาพของชีวิตในรูปต่าง ๆ นั้นเอง” เพราะฉะนั้น เราจึงพูดได้ว่านามกับรูปต่างก็เป็นปัจจัยซึ่งกันและกัน

อันความเป็นปัจจัยซึ่งและกันนี้ ดำเนินไปเป็นวัฏฏะ
 คือเป็นวงกลม การเปลี่ยนแปลงภายในวงกลมนี้ เราพูด
 ไม่ได้ว่า มีอะไรเป็นต้นเหตุ เพราะต่างก็เป็นปัจจัยของกัน
 และกัน ในขบวนการเปลี่ยนแปลงซึ่งดำเนินไปเป็น
 วัฏฏะนั้น ต้นเหตุย่อมมีไม่ได้ ผู้ที่พยายามคิดถึงต้นเหตุทาง
 พุทธศาสนาเรียกว่า เป็นผู้ถืออันทคาหิกทิกฏฐิ อันทคาหิกทิกฏฐิ
 แปลว่า ความเห็นที่ถือเอาซึ่งที่สุด ซึ่งเป็นทิกฏฐิที่พระพุทธ-
 เจ้าทรงห้ามหนักหนา ไม่ให้เข้าไปแตะต้องเลย เพราะเป็น
 การใช้ความคิดในทางที่ผิด และไม่มีวันที่จะพบกับความ
 สว่างได้เลย

สิ่งที่เรียกกันว่า “ธรรมชาติ” เช่นที่พูดว่า ชีวิต
 เกิดมาตามธรรมชาติ ธรรมชาติไม่มีใครสร้าง เกิดมาเอง
 และธรรมชาติจะเปลี่ยนแปลงไม่ได้ เคยเป็นอย่างไร ก็ต้อง
 เป็นอย่างนั้น ความหมายของคำว่า ธรรมชาติ เช่นนี้ ความ
 จริงออกจะเป็นความหมายที่หลง ๆ ไป เช่นเดียวกับคำว่า
 “อัตตา” ซึ่งไม่มีจริง โดยที่แท้ คำว่า “ธรรมชาติ” ใน
 ความหมายที่ว่า เกิดมาได้เอง หรือเปลี่ยนแปลงไม่ได้นั้น

ไม่มีจริง เพราะปรากฏการณ์ทั้งหลาย (สสารและพลังงานทุกอย่าง) เมื่อทอนให้เหลือขั้นที่สุด ก็มีเพียง นามกับรูปเท่านั้น และนามกับรูปนั้น เราพิสูจน์ได้ตามกฎบัจจการว่า “ไม่มีความแท้จริงในตัวของมันเองเลย” เพราะมันมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ทุกขณะ ธรรมชาติที่มีปรากฏการณ์ไม่มีอะไรอื่นนอกไปจากนามกับรูป เรื่องนี้เป็นเรื่องที่สำคัญที่สุด อย่าหลงคำว่า ธรรมชาติ ในความหมายอย่างที่เคยถือกันมาแล้ว ทางที่ดีควรบัตคำว่า ธรรมชาติออกไปเสีย แล้วมองดูว่าชีวิตประกอบด้วยนามกับรูปเท่านั้น และนามกับรูปนั้นต่างก็เป็นบัจจายของกันและกัน ดำเนินไปเป็นวัฏฏะตามหลักบัจจการ เมื่อทำได้ดังนี้ ท่านจะสามารถเข้าใจเรื่องของชีวิตได้ ชาวสะอาด และนั่น ย่อมหมายถึงจะเข้าใจกระจ่างในเรื่องกฎของกรรม เรื่องบุญเรื่องบาป เรื่องชาติหน้า และเรื่องนรกสวรรค์ได้ด้วยตนเอง

คนที่ถูกรอบร้อมมาแต่เล็กแต่น้อยให้เชื่อว่า ผู้สามารถทำให้คนป่วย และทำให้หายป่วยได้ เขาเคยอบรมแต่อย่างนี้จนฝังแน่นในสันดาน คนประเภทนี้เราหาได้ทั่วไปตามชน-

บทที่ห่างไกลความเจริญ คนอย่างนี้ยากที่ใครจะอธิบายให้เขาเข้าใจได้ว่า ผี ไม่มี ผีไม่อาจทำให้คนป่วยหรือหายป่วยได้ แต่ความเจ็บป่วยเกิดจากเชื้อโรค (คนในป่ามักจะเชื่อว่า ไข้มาลาเรียเกิดจากผีป่าทำ) และหายได้ก็ต่อเมื่อกินยาที่ฆ่าเชื้อโรคนั้นได้ ข้าพเจ้าคิดว่า ยากมากทีเดียว ถึงแม้บางคนจะลองรักษาให้กินยาจนหายเห็นกับตาเขาเอง ก็อดที่จะเชื่อว่าผีมีไม่ได้ ทั้งนี้เพราะความเคยชินที่ถือมาจนสบายตามแบบของเขา และทุกครั้งที่เขาฟังเหตุผลที่เราอธิบายใจเขาก็หวนไปนึกถึงเหตุผลเก่า ๆ ที่เคยเชื่อกันมา เรื่องที่เกี่ยวกับธรรมชาติก็เหมือนกัน ยากที่จะให้เข้าใจว่า “ธรรมชาติไม่มีจริง” ที่จริงธรรมชาติจะเปลี่ยนแปลงอย่างไรก็ได้สุดแล้วแต่ปัจจัยของมัน คนที่ถือผี ต่ำที่สุด สูงขึ้นมาถือพระเจ้า และพวกที่ไม่ยอมถือพระเจ้า ก็ถือว่า มีธรรมชาติอันที่ตัวเองเข้าใจไม่ได้ เป็นผู้สร้างชีวิต แล้วก็ยอมเป็นทาสของธรรมชาติ เข้าใจว่า ชีวิตของตัวสุดแล้วแต่ธรรมชาติจะบันดาลให้เป็นไปดู ๆ ก็ไม่ผิดกับพวกที่ถือพระเจ้าเท่าไรนัก แต่ที่แท้จริงแล้ว ธรรมชาติของชีวิตเกิดจากกรรมของตัวเองทั้งสิ้น และจะเปลี่ยนแปลงอย่างไรก็ได้ในเมื่อกรรมเปลี่ยนแปลง

แปลง และกรรมนั้นก็เป็นของเปลี่ยนแปลงได้ เรื่องนี้จะ
เข้าใจง่ายในเมื่อศึกษาเรื่องบัจจการ

กฎของบัจจการ เราพูดได้เหมือนกันว่า เป็นสิ่งที่
มีอยู่โดยธรรมชาติ ไม่มีใครเป็นผู้สร้างขึ้น พระพุทธเจ้าได้
ตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตจะเกิดหรือไม่เกิดก็
ตามที ขอที่ว่า อวิชาเป็นบัจจยให้เกิดสังขาร สังขาร
เป็นบัจจยให้เกิดวิญญาณ วิญญาณเป็นบัจจยให้เกิด
นามรูป ฯลฯ ดังนี้ เป็นสิ่งที่มอยู่แล้ว ตถาคตเป็นเพียง
แต่ผู้ค้นพบ แล่นำมาขแจ้งอธิบายให้ง่ายจนแทนน
พระพุทธเจ้าที่มมาแล้วในอดีต หรือที่จะมมาข้างหน้า
ก็ตรัสรูเรื่องนอย่างเดยวกันน” จากพุทธพจน์ข้อนี้
แสดงให้เห็นว่า กฎบัจจการ เป็นสิ่งที่มอยู่โดยธรรมชาติ
การเข้าใจเห็นนี้ไม่ผิด แต่ต้องทำความเข้าใจให้ดีว่า กฎ
นี้มิจริง เราเรียกได้ว่า เป็นกฎธรรมชาติ แต่ปรากฏการณ
ของชีวิตที่เป็นไปตามกฎนี้ไม่จริง เพราะเปลี่ยนแปลงอยู่
เสมอ และอีกอย่างต้องทำความเข้าใจให้ดีว่า “ชีวิตไม่
จำเป็นต้องเกิดมาในแบบอย่างที่เรากำหนดว่า จะต้อง
เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ชีวิตจะเกิดในแบบไหนก็ได้ สุด

แล้วแต่กรรมของวิญญาน ๔๗ ๒ ๒ ๔๖ ๕๖
 ตามหลักพุทธศาสนานั้นแสดงว่า ชีวิตอาจเกิดมาโดยไม่มี
 พ่อไม่มีแม่มาก่อนก็ได้ ชีวิตพวกนี้เรียกว่า พวก โอปปาติกะ
 กำเนิด (เรื่องนี้ยังหาตัวอย่างพิสูจน์ไม่ได้)* และชีวิตอาจมี
 อยู่ได้โดยที่อายตนะธรรมดา เช่นอย่างของมนุษย์นี้สัมผัสไม่
 ได้ ซึ่งพวกนี้เรียกว่า กายทิพย์ และโดยที่สุด ชีวิตอาจมี
 ได้โดยไม่มีรูปที่จะสัมผัสได้เลย ซึ่งเรียกว่า พวก อรูปพรหม
 แต่อย่างไรก็ดี เรื่องเหล่านี้ยังอยู่เกินวิสัยที่จะพิสูจน์กันได้
 ถึงหากเราจะไม่เชื่อก็ไม่เป็นไร แต่ถ้าหากว่าบังเอิญชีวิตแบบ
 นี้มีจริง แล้วเราเข้าใจว่าไม่มี ความเข้าใจผิดของเรานี้ คง
 จะทำความเข้าใจผิดอย่างอื่นให้เกิดได้หลายอย่างที่เดียว ชีวิต
 เท่าที่มีอยู่ในโลกนี้ ก็รู้สึกว่ามีมากมายกายกอง และเมื่อนำ
 มาเปรียบเทียบกับชีวิตของเรา ก็เห็นได้ว่า ผิดธรรมชาติ
 กับของเรามาก แต่ถึงกระนั้น ชีวิตอย่างนั้นก็มีได้จริง ๆ
 ชีวิตที่แตกต่างกัน มีธรรมชาติต่างกัน ก็เพราะกรรมต่างกัน
 อานุภาพของกรรมมีขอบเขตกว้างขวางยิ่งนัก อย่าเพิ่งด่วน
 ลงมติเสียง่าย ๆ ว่า ธรรมชาติของชีวิตจะต้องเป็นไปตาม
 กฎอย่างที่มีอยู่ในโลกนี้เท่านั้น

---

* ปรากฏกันได้แสดงเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๓ แต่ในบัดนี้มันพิสูจน์
 ได้แล้ว ขอให้อ่านจากเรื่องผีและเทวดามัจฉิ

เมื่อพูดถึงกฎธรรมชาติด่าง ๆ ข้าพเจ้าใคร่ที่จะแสดง
 มติไว้สักเล็กน้อย กฎทุกอย่างน่าจะจำกัดด้วยกาลเทศะ
 เมื่อกาลและเทศะต่างกัน กฎก็ย่อมต่างกัน กฎธรรมชาติ
 ต่าง ๆ เท่าที่มีอยู่ในโลกนี้ อาจจะมีติดกันอย่างมากก็ได้ในเมื่อ
 นำไปเปรียบเทียบกับกฎในโลกอื่น และในโลกนี้เอง เมื่อสมัย
 โลกเริ่มเกิด กฎธรรมชาติต่าง ๆ อาจไม่เหมือนกับเวลานี้ก็
 ได้ และต่อไปข้างหน้านาน ๆ กฎต่าง ๆ ก็อาจเปลี่ยนไปได้
 ตามหลักปัจจัยการ สำหรับชีวิตโดยทั่วไป ความรู้สึกจะเกิด
 ขึ้นได้ต้องมี อวิชา ตัณหา อุปาทาน และกรรมเป็นปัจจัย
 แต่พระอรหันต์ ไม่มีอวิชา ตัณหา อุปาทาน และกรรม
 แล้ว วิญญาณก็ยังเกิดได้ในขณะมีชีวิต ดังนี้ เราจะถือเอา
 ตามหลักปัจจัยการเรื่อยไปไม่ได้แน่นอน เพราะข้อเท็จจริง
 มีว่า ผู้ที่สำเร็จเป็นอรหันต์แล้วยังมีชีวิตต่อไปได้อีก ไม่ใช่
 พอหมดอวิชาก็ต้องตายทันที และอีกข้อหนึ่งที่ข้าพเจ้า
 เข้าใจ แต่อธิบายยาก คือเข้าใจว่า “กฎทั้งหลาย ย่อมมา
 จากกฎอื่น ๆ” เมื่อเป็นดังนี้ กฎธรรมชาติน่าจะต้อง
 เปลี่ยนแปลงได้

เรื่องบัจจายการ หรืออีกชื่อหนึ่ง คือ ปฏิจจสมุปบาท เป็นเรื่องที่ลึกซึ้งและซับซ้อนอย่างยิ่ง เพราะเป็นเรื่องที่รวบรวม กฎธรรมชาติของชีวิตไว้ทั้งหมด เรื่องนี้ใช้อธิบายปรากฏการณ์ได้ทุกชนิดในสากลจักรวาล โดยที่สุดแม้เรื่อง ของสิ่งที่ไม่มีชีวิตก็รวมอยู่ในกฎนี้ด้วย (สิ่งที่นักวิทยาศาสตร์ เรียกว่าสสารและพลังงาน ทางพุทธศาสนาใช้คำเดียวว่า รูป) เป็นแต่พระพุทธรเจ้าไม่ได้ทรงขยายออกให้ละเอียด เหมือนที่ นักวิทยาศาสตร์ในปัจจุบันกระทำ เพราะพระองค์ทรงมุ่งผล ในทางจิตใจมาก ไม่จำเป็นต้องรู้เรื่องวัตถุโดยละเอียดก็หลุด พันได้ ฉะนั้นในเรื่องของวัตถุจึงตรัสไว้น้อยที่สุด แต่เรื่อง ของนามธรรมพระองค์ตรัสไว้มาก แต่ถึงกระนั้น ก็ไม่ได้ จัดไว้เป็นระเบียบเหมือนหนังสือตำราที่ทำกันทุกวันนี้ พระ องค์มักจะตรัสหลักวิชาไว้เพียงเล็กน้อย พอให้เข้าใจการ ปฏิบัติ แล้วก็ทรงชี้ถึงวิธีปฏิบัติเลย ด้วยเหตุนี้ เราจึงพบ หลักวิชาอันเดียวกันกระจายอยู่ตามคัมภีร์ต่าง ๆ ซึ่งถ้าจะให้ สมบูรณ์และเหมาะแก่คนในปัจจุบัน เราต้องเลือกเฟ้นและ เขียนเสียใหม่ จัดลำดับเรื่องใหม่ทั้งหมด ดังเช่น เรื่อง

ปัญหาการนี้ ในการรวบรวมยุ่งยากที่สุด ยิ่งยากที่สุดก็คือ การตีความหมายที่สลับซับซ้อน ข้าพเจ้าคิดว่า จะทดลอง เขียนเป็นหนังสือสัปดาห์เล่ม* เอาที่รวบรวมไว้ได้ก่อน ทั้งนี้ เพื่อจักเป็นแนวทางให้นักศึกษาเรื่องนี้ ช่วยกันหาทางอธิบาย ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น เฉพาะในที่นี้ จะอธิบายเพียงเล็กน้อย พอ ให้เข้าใจกฎของกรรม

ในการศึกษาเรื่องปัญหาการ ในเบื้องต้นควรต้องจำ หัวข้อเหล่านี้ไว้ให้ขึ้นใจ คือ:—

อวิชา	เป็นปัจจัยให้เกิด	สังขาร
สังขาร	„ „	วิญญาน
วิญญาน	„ „	นามรูป
นามรูป	„ „	สพายตนะ
สพายตนะ	„ „	ผัสสะ
ผัสสะ	„ „	เวทนา
เวทนา	„ „	ตัณหา
ตัณหา	„ „	อุปาทาน
อุปาทาน	„ „	ภพ

* เรื่องนี้ได้เขียนไว้แล้วเมื่อพ.ศ. ๒๔๘๖ หนังสือเล่มนี้ชื่อว่าพุทธวิทยา

ภพ	๘	เป็นปัจจัยให้เกิด	ชาติ
ชาติ	๘	๘	ชรา มรณะ โสกะ
			ปริเทวะ ทุกขะ
			โทมนัส อุปายาส

อนึ่งเนื่องจากตามหลักของปัจจัยการนี้ ทุก ๆ ข้อต่างก็เป็นปัจจัยซึ่งกันและกันได้ ฉะนั้นตามหลักดังที่กล่าวไว้ในคัมภีร์อภิธรรมตอนที่ว่าด้วยเรื่องปัจจัยการ จึงได้กล่าวไว้อีกนัยหนึ่งว่า:—

อวิชา	๘	เป็นปัจจัยให้เกิด	สังขาร
แม่สังขาร	๘	๘	อวิชา
สังขาร	๘	เป็นปัจจัยให้เกิด	วิญญาณ
แม่วิญญาณ	๘	๘	สังขาร

อย่างนเป็นต้น

อันที่จริง หัวข้อเหล่านี้ จะเรียงอย่างไรหรือสับกันอย่างไรก็ได้ทั้งสิ้น เพราะตามหัวข้อเหล่านี้ต่างเป็นปัจจัยของข้อไหนก็ได้ทั้งสิ้น เช่น อวิชาเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร ให้เกิดวิญญาณให้เกิดนามรูป และอย่างอื่นทั้งหมด และหัวข้อ

อย่างอื่นก็เป็นปัจจัยให้เกิดอวิชาได้ทั้งสิ้น ที่เคยเรียนกันมาว่า อวิชาเป็นต้นเหตุ นั้น เป็นการเข้าใจผิดอย่างมาก เรื่อง บัณฑิตการ พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้หลายแบบ ซึ่งทุก ๆ แบบในเมื่อประมวลลงให้สิ้นแล้ว ก็เป็นอย่างไรที่ข้าพเจ้ากล่าว ใวันั้น แต่แบบที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้มากที่สุด เพราะ เข้าใจง่ายกว่าแบบอื่น ก็คือแบบที่เรียงอวิชา แล้วก็สังขาร ต่อ ๆ กันมา อย่างที่เคยเห็นกันทั่วไป

วิจคิดในเรื่องบัณฑิตการให้ทำดังนี้:— คือให้พยายามคิดหาเหตุผลด้วยการตั้งปัญหาตามตัวเองว่า ถ้าอวิชา ไม่มี สังขารจะมีได้หรือไม่ และถ้าหากสังขารไม่มีแล้ว อวิชา จะมีได้หรือไม่ ถ้าคิดตรงนี้ไม่เข้าใจ ก็เปลี่ยนไปหาหัวข้อ อย่างอื่น เช่นตั้งปัญหาตามใหม่ว่า ถ้าตัณหาไม่มี อวิชาจะมี ได้หรือไม่ และถ้าอวิชาไม่มีแล้ว ตัณหาจะมีได้หรือไม่ ถ้า เอาอวิชากับตัณหามาต่อกัน พอจะเริ่มเข้าใจลง ๆ ก็ จงคิดตรงนี้บ่อย ๆ อุทาหรณ์ที่จะทำให้เข้าใจ มีอยู่พร้อมใน ตัวของท่าน ขอให้ เป็น นัก สังเกต พฤติการณ์ ของจิตว่า ความรู้สึกอย่างนั้นอย่างนี้เกิดขึ้นอย่างไร ต้องหัดสังเกตไว้ แล้วนำมาเทียบกับหลักบัณฑิตการ แต่อย่างไรก็ดี การที่จะ

เข้าใจเรื่องนี้ได้อย่างละเอียด ควรต้องมีความรู้ทางชีววิทยา และจิตวิทยาแผนใหม่ด้วย ข้อเท็จจริงที่หลักวิชานี้กล่าวไว้ มีประโยชน์มากที่สุดที่จะทำให้เข้าใจเรื่องบัจยาการ และจะทำให้เข้าใจดีที่สุด หากเป็นนักฝึกฝนในทางสมาธิและวิปัสสนาตามหลักพุทธศาสนา เพราะตัวอย่างและข้อเท็จจริงที่จะเข้าใจเรื่องนี้ได้ลึกซึ้ง อยู่ที่ภาวะของจิตอันประณีตสุขุม และเยือกเย็น เรื่องบัจยาการที่ลึกซึ้งเข้าใจไม่ได้ เพราะเราขาดตัวอย่างที่สูงภายในตัวของเราเอง พระพุทธเจ้าเคยตรัสว่า “ธรรม^{นี้} คือเรื่องบัจยาการ^{นี้} อันคนผู้หนาแน่นด้วยราคะและโทสะ ย่อมไม่ตรัสรู้ได้โดยง่าย” แต่อย่างไรก็ดีในการคิดเรื่องบัจยาการสำหรับผู้เริ่มต้นใหม่ ควรเริ่มคิดตั้งแต่สฬายตนะลงมา จะเข้าใจได้โดยไม่ยากนัก และวิธีคิดนั้นยังมีอีกแบบหนึ่ง คือ ลองคิดว่า ถ้าสฬายตนะอย่างไร ผัสสะก็อย่างนั้น ผัสสะอย่างไร เวทนาก็อย่างนั้น เวทนาอย่างไร ตัณหาก็อย่างนั้น ตัณหาอย่างไร อุปาทานก็อย่างนั้น วิธีนี้ง่ายในเมื่อเข้าใจความหมายของหัวข้อเหล่านี้ แต่ละหัวข้อดีแล้ว

ความหมายของหัวข้อบัจชาการมีดังนี้:—

อวิชา ความรู้ไม่แจ้งในเรื่องอริยสัจ และในเรื่อง
บัจชาการ

สังขาร ตามศัพท์แปลว่า สร้างสรรค์ หรือปรุง
แต่ง แต่ในที่นี้ เมื่อพูดถึงสังขารให้หมายความถึง เจตนา
ความตั้งใจ (คำนี้มีความหมายสลับซับซ้อนอย่างยิ่ง ยากที่
จะเขียนเป็นตัวหนังสือให้เข้าใจได้)

วิญญาณ ได้แก่วิญญาณทั้ง ๖ คือ ความรู้สึกที่ได้
เห็น ได้ยิน ได้กลิ่น ได้รส รู้สึกในโผฏฐัพพะ และความ
นึกคิดในสมอง

นามรูป แยกเป็น ๒ คือ นามคำหนึ่ง รูปคำหนึ่ง
นามได้แก่ เวทนา สัญญา สังขาร (สังขารในคำนี้หมายถึง
เจตสิกกรรมทั้งหมด) ส่วนรูปนั้นได้แก่ มหาภูตรูป และ
อุปาหารรูป มหาภูตรูป คือ ชาติทั้งสี่ และชาติทั้งสี่นี้
หมายความดังนี้ ปฐวีธาตุ=ของแข็ง, อาโปธาตุ=ของเหลว,
เตโชธาตุ=อุณหภูมิ, วาโยธาตุ=แก๊สในธาตุทั้งสี่นี้ ปฐวีธาตुकบ
อาโปธาตุยังแบ่งออกเป็นการการ ๓๒ คือเป็น ผม ขน เล็บ

พัน หน้า เนื้ออาลา เตโชธาตุและวาโยธาตุ ท่านก็แย่งแบ่งออกไปอีกเหมือนกัน อุปาทายรูป แปลว่า รูปที่เกิดขึ้น เพราะอาศัยมหาภูตรูป ซึ่งหมายความว่า อะไรก็ตามจะเป็นอวัยวะหรือพลังงาน หรือการเคลื่อนไหว หรือลักษณะอะไรก็ตามที่เกี่ยวข้องกับมหาภูตรูปแล้ว เรียกว่าอุปาทายรูปทั้งสิ้น ในแบบแจกไว้ดังนี้

๑. ประสาททั้ง ๕ เรียกว่า ปสาทรูป และ สมอง เรียกว่า หทัยวัตถุ (ในคำอธิบายของพระพุทธรโฆษาจารย์ว่า หทัยวัตถุ หมายถึงหัวใจ แต่ตามการสอบสวนของข้าพเจ้า หทัยวัตถุ ต้องหมายถึง สมอง จะหมายถึงหัวใจไม่ได้ ผิดข้อเท็จจริง)

๒. แสง, เสียง, กลิ่น, รส, และ โผฏฐัพพะ เรียกว่าวิสัยรูป (คำว่าโผฏฐัพพะมีความหมายกว้าง หมายถึงของทุกอย่าง ที่ทำให้กายประสาทเกิดความรู้สึก ที่นอกจากเป็นการเห็น ได้ยิน ได้กลิ่น และได้รส โลหิตในร่างกาย ความว่างในกระเพาะ น้ำที่ขับออกจากต่อม ความหนาว ความร้อน ความกด เหล่านี้ก็เรียกว่า โผฏฐัพพะ

ทั้งสิ้น กายวิญญาน ซึ่งคู่กับโณฐฐัพพะ ไม่ใช่มีที่ผิวกายเท่านั้น ความรู้สึกตามผิวหนังของเซลล์ ก็เรียกว่ากายวิญญานได้)

๓. ลักษณะที่แสดงความเป็นหญิงเป็นชาย เรียกว่า ภาวรูป

๔. ความมีชีวิต หรืออำนาจในการทรงชีวิต เรียกว่าชีวิตินทรีย์รูป

๕. สิ่งที่ทำให้เกิดกำลัง ทำความเติบโตให้แก่ร่างกายซ่อมแซมสิ่งที่สึกหรอ เรียกว่า อาหารรูป หรือ โอชา

๖. ความว่างอันมีในร่างกาย หรือโดยที่สูดมีภายใน เซลล์เรียกว่า ปริจเฉทรูป หรือ เรียกว่า อากาศธาตุ

๗. ความเคลื่อนไหวทางร่างกายทั่วไป โดยที่สูดแม้การเปลี่ยนแปลงภายในเซลล์ ซึ่งย่อมมีความหมายอย่างใดอย่างหนึ่ง เรียกว่า กายวิญญูติ และการเคลื่อนไหวที่เป็นเหตุให้พูดออกมา เรียกว่า วจีวิญญูติ

๘. ความเบา ความว่องไว เรียกว่า ลหุตา, ความอ่อนสลวย เรียกว่า มุทุตา, ความเหมาะแก่การงาน เรียกว่ากัมมัญญาตา ทั้ง ๓ นี้เรียกว่า วิกாரรูป

๔. ความเจริญเติบโตเรียกว่า อุกจยะ, ความสืบทอดเรียกว่า สันตติ, ความชำรุดทรุดโทรม เรียกว่า ชรตา, ความแปรปรวนเป็นอื่น เรียกว่า อนิจจตา ทั้ง ๔ นี้รวมเรียกว่าลักขณรูป

แล้วยังมีรูปอย่างอื่นที่พระพุทธโฆษาจารย์กล่าวไว้ในวิสุทธิมรรค คือ สัมภารูป ได้แก่ น้ำสุกกะของบิดามารดา (อันนี้จะเรียกว่า เซลล์สืบพันธุ์ก็ได้) สันฐานรูปได้แก่ ทรวดทรงของรูป ว่าอันที่จริงแล้ว อะไรก็ตามที่เกี่ยวข้องกับมหาภูตรูป เรียกว่า อุกาถายรูปทั้งสิ้น และเท่าที่แจกไว้ั้นว่าที่จริงยังไม่หมด ถ้าเราตรวจดูในสูตรอื่น ๆ ประกอบด้วย เช่นในนิริคกัณฑสูตรเป็นต้น ในข้อนี้ขอให้สังเกตให้ดี:-- วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดมหาภูตรูป และ อุกาถายรูป และมหาภูตรูปนั้น ก็ยังเป็นปัจจัยของอุกาถายรูปอีก ในคัมภีร์อื่นยังกล่าวไว้อีกว่า ธาตุทั้งสี่นั้นต่างก็เป็นปัจจัยซึ่งกันและกันอีกด้วย

สพายตนะ ได้แก่ อายตนะภายใน ๖ คือ จักขุ, โสตะ, ฆานะ, ชิวหา, กาย และ สมอง (ในแบบอายตนะ

อันที่ ๖ หมายถึงวิญญาณ ซึ่งที่กล่าวไว้เช่นนั้น เพื่อแสดงว่า นามรูปก็เป็นปัจจัยของวิญญาณด้วย แต่เพราะเหตุที่เมื่อคิดย้อนหลังก็เห็นได้ชัดแล้วว่า นามรูปก็เป็นปัจจัยของวิญญาณ และเพราะเหตุที่ประสาททั้งห้า ย่อมคู่กับวิญญาณห้า และมนโอวิญญาณคู่กับสมมอ ข้าพเจ้าจึงจัดเสียใหม่ดังนี้)

ผัสสะ ได้แก่การสัมผัส ระหว่างอายตนะภายนอก และภายใน พร้อมกับมีวิญญาณเกิดขึ้น

เวทนา ได้แก่ ทุกขเวทนา สุขเวทนา และอุเบกขาเวทนา

ตัณหา ได้แก่ ตัณหา ความอยากในรูป, เสียง, กลิ่น, รส, โสภณรูปพะ และธรรมารมณ หรือจะหมายถึง ตัณหา ๓ ในอริยสัจก็ได้

อุปาทาน ได้แก่ อุปาทาน ๔ คือ กามอุปาทาน ความยึดมั่นในกาม สิล্পพทุปาทาน ความยึดมั่นในศีลและวัตรที่ไม่เข้าเรื่อง ทิฏฐูปาทาน ความยึดมั่นในทิฏฐิ อัตตวาทุปาทาน ความยึดมั่นในตัวตน

ภพ แยกออกเป็นสอง คือเป็น กรรมภพ ได้แก่ สังขาร คือ กรรม และอุปบัติภพ ได้แก่ นามรูป

ชาติ ความเกิดของภพ

ชรา ความคร่ำคร่าของกาย และของนามธรรม,

มรณะ ความแตกดับของกายและของนามธรรม โสกะ

ความโสก, ปรีทเวชะ ความเศร้าโศกถึงขนาดคร่ำครวญ,

ทุกขะ ทุกข์กาย, โทมนัส ความเสียใจ, อุปายาส ความ

คับแค้นใจ

ความหมายของหัวข้อแห่งปัจจยาการนี้ ต้องพยายาม
จำไว้ให้แม่นยำ และในการคิด ก็ต้องพยายามทบทวนบ่อย ๆ
นาน ๆ จะเข้าใจได้เอง ในชั้นแรกเอามาต่อกันดูทุก ๆ ข้อ
ระหว่างหัวข้อใดเข้าใจง่าย เราควรเริ่มต้นจากตรงนั้น อย่า
ลืมว่า หัวข้อเหล่านี้เราจะสับอย่างไรก็ได้ ไม่มีผิด และคำ
ว่าปัจจยันั้นมีความหมายว่า “เป็นเหตุอันหนึ่ง” เช่นไฟจะ
ลุกได้จำเป็นต้องอาศัยเหตุหลายอย่าง ฟืนก็นับเป็นเหตุอันหนึ่ง
อากาศออกซิเจนที่ช่วยให้ไฟลุก ก็นับเป็นเหตุอันหนึ่ง เหตุ
อย่างหนึ่ง ๆ เรียกว่า ปัจจย อวิชา ก็เป็นเหตุอันหนึ่งที่จะ
ให้เกิดสังขาร เพราะถ้าลำพังอวิชาอย่างเดียว ไม่มีวิญญาน
หรือไม่มีนามรูปอย่างอื่นเป็นปัจจย สังขารก็เกิดขึ้นไม่ได้
อย่างนี้เป็นต้น

อนึ่ง ควรเข้าใจไว้ด้วยว่า ตามหัวข้อบัจจាកารนั้น เมื่อสรูปแล้วก็มีนามกับรูป และนามกับวิญญาณนั้นเป็นสัมปยุตธรรม กล่าวคือเกิดดับพร้อมกัน มีอารมณ์อย่างเดียวกัน มีวัตถุก็อันเดียวกัน พวกนามธรรมที่รวบรวมกันอยู่นั้น เทียบคล้าย ๆ กับเป็นสารประกอบ ส่วนนามกับรูปนั้น เป็นเพียงเกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิดที่สุด ไม่สนิทเหมือนพวกนามธรรม ดังนั้นในอภิธรรมจึงกล่าวว่า นามกับรูปเป็นวิปยุตกัน คือไม่ประกอบกันเหมือนพวกนามธรรม

ตามหัวข้อบัจจាកารนั้น เมื่อย่อที่สุดจะเป็นดังนี้ คือ นามก็เป็นปัจจัยของรูป และรูปก็เป็นปัจจัยของนาม นามกับนามก็เป็นปัจจัยซึ่งกันและกัน และความเป็นปัจจัยซึ่งกันและกันนั้น ดำเนินไปรอบหนึ่งเพียงชั่วขณะจิตเดียว ตามอุททาทรณ์ในคัมภีร์ท่านวางไว้ดังนี้ว่า “ในขณะที่ใดเกิดจิตเป็นอกุศล หรือ กุศล หรือเป็น อภัยาคตะก็ตาม ในขณะนั้น อวิชชาย่อมเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร สังขารย่อมเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ ฯลฯ จนถึงชาติเป็นปัจจัยให้เกิด ชรา และ มรณะเป็นต้น” และโปรดเข้าใจไว้ด้วยว่า ตามหัวข้อบัจจាកารที่เรียงไว้นั้น ใช้ได้สำหรับปุถุชนเท่านั้น ส่วนพระอริย-

เจ้าท่านมีหัวข้อบัจยาการอีกแบบหนึ่ง และก็ขอให้เข้าใจไว้ เป็นข้อสุดท้ายด้วยว่า “เรื่องบัจยาการ” คิดเท่าไรก็ไม่รู้จัก สิ้นสุด ยิ่งมีความรู้กว้างเท่าไร ก็ยิ่งคิดได้ลึกซึ้ง ยิ่งมีจิตใจ สูงเพียงไร ก็ยิ่งมองเห็นถึงความละเอียดซับซ้อนแห่งความหมายของหัวข้อเหล่านั้น หัวข้อสั้น ๆ เพียง ๑๒ ข้อเท่านั้นแหละ คิดกันจนตายก็ไม่หมดความหมาย หรือเข้าใจได้ตลอด ท่านอุปมาไว้ว่า เหมือนกับจะนับเมล็ดทรายในมหาสมุทรยากที่จะนับได้หมดสิ้น เพราะฉะนั้นอย่าประมาทในเรื่องนี้เป็นอันขาด

คราวนี้หันมาพูดถึงเรื่องกรรมใหม่ ได้กล่าวมาแล้วว่าชีวิตเกิดขึ้นมาเพราะมีวิญญาณเป็นนายช่าง บ้านจะงามหรือไม่งาม ความสำคัญส่วนหนึ่งอยู่ที่ความสามารถของนายช่าง ในทำนองเดียวกัน ชีวิตต่าง ๆ ในโลกนี้นับตั้งแต่ชีวิตของสัตว์เซลล์เดียวและชีวิตของพืชชั้นต่ำ มาถึงชีวิตชั้นสูง เช่นคน ชีวิตเหล่านี้ต่างก็เพราะกรรม คือ ความสามารถของวิญญาณที่สร้างสรรค์ชีวิตนั้นไม่เหมือนกัน วิญญาณไหนมีความสามารถสูง ก็สร้างชีวิตได้ประณีต วิญญาณไหนมีความสามารถต่ำก็สร้างชีวิตได้ต่ำ วิญญาณของพืชหรือของ

พวกสัตว์ชั้นต่ำนั้นยังต่ำอยู่มาก พระพุทธเจ้าเคยตรัสว่า “มนุษย์เราเคยผ่านการเป็นสัตว์อะไรต่ออะไรมานับไม่ถ้วน และหากจะประมวลนำตาที่หลังไหล เพราะความทุกข์ในชาติหนึ่ง ๆ เข้าไว้ทั้งหมด ตลอดเวลาที่ผ่านมาในสังสารวัฏ ก็ยิ่งมากกว่าน้ำในมหาสมุทร”*

“เรื่องปฏิจสงฺฆปาต เป็นสูตรที่มีชื่อของพุทธศาสนา ที่แสดงถึงทฤษฎีแห่งการวิวัฒน์” ตามหลักพุทธศาสนาไม่ได้ถือว่าชีวิตมนุษย์เพิ่งเริ่มต้นเมื่อสมัยโลกนี้เริ่มมีมนุษย์ ชีวิตแบบมนุษย์ได้มีมาก่อนโลกนี้เกิดหลายกัปหลายกัลป์ และในคัมภีร์เคยแสดงว่า โลกที่มีสิ่งที่มีชีวิตอาศัยอยู่นับเป็นแสนๆ และคำว่าแสน ๆ นี้ เป็นเพียงสำนวน ซึ่งหมายถึงว่ามีมากเหลือเกิน วิญญาณอาจจากโลกนี้ไปสู่โลกอื่น และจากโลกอื่นมาสู่โลกนี้ก็ได้อีก และประการสุดท้าย เมื่อชีวิตดับแล้ว วิญญาณก็ยังทรงตัวอยู่ได้ด้วยกฎทางนามธรรม ไม่ใช่สูญไปพร้อมกับตาย

---

* ตามหลักพุทธศาสนายอมรับหลักการวิวัฒน์ ศาสตราจารย์ วิส เควดส์ เคยเขียนไว้ในหนังสือปทานุกรม บาลี-อังกฤษ. ตอนอธิบายคำว่า ปฏิจสงฺฆปาต

คำว่า วิญญาณ ข่อมทรงตัว อยู่ได้ด้วยกฎทางนามธรรม นี้ หมายความว่า วิญญาณข่อมมีได้เสมอ แม้ในตัวของมันจะมีการเกิดดับอยู่ทุกขณะ แต่การเกิดดับนั้นดับก็เพื่อเกิดและเกิดก็เพื่อดับ ติดต่อกันอยู่อย่างถึยิบที่สุด ชั้นนี้จะสังเกตได้ในเวลาจิตเป็นสมาธิอย่างแน่วแน่ อันการเกิดดับที่เป็นไปนี้ ข่อมเป็นไปในรูปใดรูปหนึ่งที่เป็นแบบฉบับของชีวิต ทั้งนี้มันยึดเหนี่ยวกันอยู่ได้ด้วยอำนาจของ อวิชา ตัณหา อุปาทาน และกรรม ไม่มีใครสามารถทำจิตให้หยุดการเกิดดับได้ ถ้าหากผู้นั้นหรือนัยหนึ่งวิญญาณของผู้นั้นยังมี อวิชา ตัณหา อุปาทาน และกรรม เรา นั่งสมาธิกันไม่สำเร็จก็เพราะ ตัณหา หรือ อุปาทาน เข้าไปเกี่ยวเกาะในอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่ง ถ้าตัณหา อุปาทานแรง เราไม่มีหวังทำใจให้สงบได้เลย และเมื่อความรู้สึกยังเกิดอยู่ได้เรื่อย ๆ ชีวิตก็สืบต่อได้เรื่อยไป อย่าลืมนะ วิญญาณเป็นตัวการสำคัญในการสร้างชีวิต วิญญาณคือนายช่างธรรมชาติ แต่ทั้งนี้ เราก็ต้องไม่ลืมนะวัตถุที่เป็นปัจจัยของวิญญาณอีกด้วย โปรดไล่เรียงดูหลักปัจจัยการ “วิญญาณเป็นปัจจัยของนามและรูป นามและรูปก็เป็นปัจจัยของวิญญาณ ถ้าวิญญาณไม่มีนามและรูปก็ไม่มี ถ้านามรูปไม่มี วิญญาณก็ไม่มี”

วิญญาณเปรียบเหมือนเปลวไฟ (รวมทั้งนามธรรมที่มีสัมปยุตอยู่^๕กับวิญญาณด้วย) รูปหรือวัตถุเปรียบเหมือนเชือกเพลิง^๕แห่งวิญญาณ และรูปที่จะเป็นปัจจัยให้วิญญาณลุกโผลงอยู่^๕เสมอนั้น มีทั้งวัตถุหยาบ ๆ ที่เราสัมผัสได้ และก็มีทั้งวัตถุละเอียดที่เราสัมผัสไม่ได้ ท่านลองนึกดูถึงความรู้สึกภายในเซลล์ ความรู้สึกเหล่านั้นเกิดมาจากการเปลี่ยนแปลงของวัตถุธาตุภายในเซลล์ และการเปลี่ยนแปลงของวัตถุธาตุเหล่านั้น ก็เกิดมาจากการเปลี่ยนแปลงของนามธรรม ท่านลองนึกถึงกำเนิดของชีวิต ครั้งแรกเล็กน้อยเดียว จนตาเปล่ามองไม่เห็น แต่ชีวิตอันแสนจะเล็กน้อยนั้นแหละ ภายในตัวของมันมีลักษณะของความที่จะเป็นชีวิตที่สมบูรณ์ต่อไปอยู่พร้อมแล้ว การเจริญเติบโตของชีวิตเป็นเพียงการเจริญเติบโตของของสิ่งที่มีอยู่แล้ว แล้วท่านลองนึกถึงสภาพของนามธรรม ที่ควบคุมลักษณะทั้งหมดของชีวิตนั้นไว้ พฤติการณ์ของชีวิตที่เป็นไปทุก ๆ ขณะนั้น มันเป็นไปอย่างมีความมุ่งหมายทั้งสิ้น แม้จนจะเกิดสักเส้นหนึ่งก็มีความมุ่งหมายอย่างใดอย่างหนึ่ง ภายในความมุ่งหมายนั้น ท่าน

ลองขยายออกตามหลักปรัชญาการ แล้วในที่สุด เราจะพบถึงนามธรรมหลายหลากที่ควบคุม และบันดาลให้เกิดพฤติกรรมนั้น ๆ ขึ้นมา

วิญญาณ คือ ความรู้สึกรับรู้ต่อสิ่งสัมผัส ย่อมขยายตัวตามชีวิต เราไม่ควรจะพูดว่า วิญญาณ เป็นหนึ่งหรือเป็นสอง วิญญาณเป็นวิญญาณชั้น คือเป็นกองเป็นกลุ่ม ที่นับเป็นหนึ่งเป็นสองอะไรเหล่านี้ เรานับตามขณะที่เกิด ไม่ใช่วิญญาณจะสามารถนับเป็นอันๆ หรือดวงๆ ได้จริงๆ วิญญาณเปรียบเหมือนเปลวไฟ วัตถุเปรียบเหมือนเชื้อเพลิงแห่งวิญญาณ เพราะฉะนั้นเมื่อชีวิตขยายตัวได้เรื่อยไปเพราะการสืบพันธุ์หรือเพราะอาหาร วิญญาณก็ย่อมขยายได้เรื่อยไป แต่การขยายตัวของวิญญาณนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับจำกัดของกรรมและสภาพของวัตถุด้วย ใช่ว่าจะขยายกันได้เรื่อยไป คนเราเมื่อโตเต็มที่แล้วจะไม่โตอีกต่อไป นี่คือการจำกัดของกรรม วัตถุบางอย่างไม่อาจใช้แทนวัตถุที่เปลี่ยนแปลงไปแล้ว นี่คือการจำกัดสภาพของวัตถุ และสภาพของวิญญาณที่เกิดในที่ต่าง ๆ ไม่เหมือนกัน นั่นก็แสดงให้เห็นถึงการ

จำกัดแห่งสภาพของวัตถุ เชื่อเพลิงต่างกัน สภาพของเปลวไฟย่อมต่างกัน อนึ่งเราต้องไม่ลืมว่า การขยายตัวของชีวิตย่อมต้องเป็นไปอย่างมีความมุ่งหมาย ซึ่งแสดงให้เห็นว่ากรรมคือเจตนาควบคุมอยู่ เจตนาที่เกิดทุกขณะ เป็นเจตนาที่มีประสิทธิภาพ เพราะในตัวเจตนาย่อมต้องประกอบด้วยนามธรรมอย่างอื่นอีกหลายหลาก

ศูนย์กลางแห่งวิญญาณของคนเรียกว่า ภาวังคจิต ภาวังคจิตเป็นจิตที่เกี่ยวข้องกับสมองโดยตรง เป็นวิญญาณที่ทรงไว้ซึ่งลักษณะของความเป็นคนทุกอย่าง สิ่งต่าง ๆ ที่เคยอบรมมาแล้วย่อมประมวลลงเป็นคุณสมบัติของภาวังคจิต วิชาของกรรมก็คือ คุณสมบัติของภาวังคจิต ภาวังคจิตเป็นวิญญาณที่มีพลังงานสูงยิ่ง มีคุณสมบัติสลับซับซ้อนอย่างยิ่ง โครงสร้างของชีวิตนั้นแหละที่แสดงถึงความสลับซับซ้อน แห่งคุณสมบัติของภาวังคจิต ผลิตรกัณฑ์ที่วิจิตร ย่อมแสดงถึงความคิดอันละเอียดซับซ้อนแห่งคนสร้างมันได้ โครงสร้างของชีวิตก็ย่อมแสดงถึงความซับซ้อนแห่งวิญญาณที่สร้างชีวิตมันนั้น ภาวังคจิตนี้แหละที่เป็นตัวบุคคลิกภาพของคน ลักษณะที่ทำ

ต่าง ๆ ที่แสดงออกมานั้น มาจากภวังคจิตทั้งสิ้น ภวังคจิตเป็น
 ตัวที่จิตและปฏิสนธิ เป็นตัวการโดยตรงที่สร้างชีวิต ส่วนวิญ-
 ญาณที่เกิดในส่วนต่าง ๆ ของร่างกายเป็นเพียงส่วนประกอบ
 โดยที่สุดแม้วิญญาณที่ควบคุมเซลล์สืบพันธุ์ให้คงชีวิตและควบ-
 คุมลักษณะของบรรพบุรุษไว้นั้น ก็ไม่ใช่เป็นวิญญาณที่สม-
 บูรณ์ ตามหลักพุทธศาสนาถือว่าในไข่ที่ผสมกับเชื้อสืบพันธุ์
 ของพ่อแล้ว หากไม่มีภวังคจิตมาปฏิสนธิในนั้น ไข่นั้นจะ
 เจริญเติบโตไม่ได้เป็นอันตราย และเท่าที่อธิบายมานี้เป็นเรื่อง
 ของชีวิต ซึ่งมีพลังงานสูง จึงมีการจุติ คือ เคลื่อนจากที่
 หนึ่งแล้วปฏิสนธิ คือ สืบต่อในที่อื่นได้ ส่วนวิญญาณของ
 พืชหรือสัตว์ชั้นต่ำที่มีพลังงานน้อย และมีคุณสมบัติที่ไม่
 ซับซ้อน จะมีการจุติและ ปฏิสนธิ เหมือนกับแบบของมนุษย์
 หรือไม่ซ้ำพเจ้าไม่ทราบแน่ชัด อันนี้ขอให้อยู่ในความวินิจฉัย
 ของนักปราชญ์ในทางนี้ต่อไป แต่อย่างไรก็ดี ในอภิธรรมมีหลัก
 อยู่อันหนึ่งว่า “วิญญาณที่ดับไปแล้วนั้น ก็เป็นอันดับไป
 ที่เกิดใหม่ไม่ใช่อันเก่า แต่วิญญาณที่เกิดใหม่นั้น ก็
 เกิดขึ้นด้วยการกระทำของวิญญาณขณะก่อน สืบต่อ
 ทะยอยกันไปเรื่อยไปเหมือนเปลวไฟฉะนั้น”

ในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๙ หน้า ๔๖๓-๔๖๕ พระพุทธเจ้าได้ตรัสกับท้าวมหานามว่า “เวลาตายแล้ว ภายก็เป็นอาหารสัตว์ ส่วนจิตจักไปสูง ไปวิเศษ เปรียบเหมือนบุรุษเอาหม้อที่เต็มไปด้วยน้ำมัน ทุบให้แตกแล้วโยนลงไปใต้น้ำ ส่วนที่เป็นดินเป็นทราย ก็จกจม น้ำส่วนที่เป็นน้ำมันก็ลอยข้างบน” ข้ออุปมานี้ ความประสงค์ของพระพุทธเจ้าก็คือ ต้องการชี้ให้เห็นว่า วิญญาณที่สูงอย่างของท้าวมหานาม เวลาตายแล้ว ไม่ลงต่ำ จึงเปรียบเหมือนน้ำมันที่ลอยอยู่ข้างบน ส่วนดินทรายเป็นส่วนประกอบของหม้อเปรียบเหมือนกายคงจมอยู่ในน้ำ คือทับถมแผ่นดินอยู่ในโลกนี้ ข้าพเจ้ายกมาอ้างก็เพื่อแสดงว่า “เวลาคนตายแล้ว กายกับจิตไปคนละทาง”

ในการที่จะเข้าใจเรื่อง จุตี-ปฏิสนธิให้ละเอียดนั้น ท่านต้องเข้าใจเสียก่อนว่า สภาพของวิญญาณได้ก่อสร้างควบคุมชีวิตมาตั้งแต่แรกเริ่ม และที่ใช้คำว่า สภาพของวิญญาณนั้น หมายถึงสภาพแห่งนามธรรมทั้งหมด ที่รวมขึ้นเป็นโครงสร้างของวิญญาณ เป็นแบบของชีวิตในรูปแห่ง

นามธรรม จากแบบที่เป็นนามธรรม รูปแห่งชีวิตที่เป็นรูปธรรมจึงเกิดขึ้น สภาพแห่งวิญญาณนั้นสามารถทรงตัว คือ สืบต่อในรูปใดรูปหนึ่งที่เป็นแบบของชีวิตได้ด้วยกฎทางนามธรรม ลำพังวัตถุล้วน ๆ ก่อให้เกิดชีวิตไม่ได้ และลำพังปัจจัยทางวัตถุเท่านั้นก็ไม่อาจทำให้วิญญาณเกิดได้ วิญญาณจะสืบต่อได้ต้องมีปัจจัยในทางนามธรรม และปัจจัยในทางนามธรรมนั้นสำคัญกว่า เพราะเป็นสัมปยุตธรรมด้วยกัน วิญญาณจะสืบต่อได้จริงหรือไม่สำคัญอยู่ที่ปัจจัยในทางนามธรรม เช่น ถ้าขาด อวิชา ตณหา อุปาทาน และกรรมแล้ว วิญญาณจะสืบต่อ ๆ ไปอีกไม่ได้ (ทฤษฎีนี้ใช้ได้สำหรับปุถุชน และพระอริยะชั้นต่ำ เรื่องของพระอรหันต์นั้น มีทฤษฎีอีกอย่างซึ่งต้องอธิบายกันอีกมาก เพราะพระอรหันต์ไม่มีสิ่งเหล่านี้แล้ว แต่วิญญาณก็ยังสืบต่อได้ในขณะที่มีชีวิต ไม่ใช่พอเป็นอรหันต์แล้วก็ตายทันที)

จากข้ออุปมาของพระพุทธเจ้าที่ตรัสกับท้าวมหานามนั้น คล้ายกับแสดงว่า วิญญาณกับกายแยกจากกันได้จริง ๆ ตามสำนวนของพระสูตรซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสให้เข้าใจง่าย ๆ ก็

เป็นเช่นนั้น แต่ตามสำนวนอภิธรรมซึ่งเป็นการตรัสอย่างลึกซึ้ง พระพุทธเจ้าทรงเปรียบเทียบว่าวิญญานเหมือนเปลวไฟ รูปเปรียบเหมือนเชื้อเพลิงแห่งวิญญาน และการที่วิญญานไปปฏิสนธิในชาติหน้าได้นั้น เปรียบเหมือนไฟที่ลุกลามไปไหม้ที่อื่น และเป็นการลุกไหม้ที่เร็วที่สุด พอจุดก็ปฏิสนธิทันที การรวดเร็วของจุดและปฏิสนธินี้ เทียบได้กับขณะจิตที่หนึ่งพอดี ขณะจิตที่สองก็เกิดทันที และในทางอภิธรรมถือคล้าย ๆ กับทางหลักชีววิทยาที่ว่า “ชีวิตย่อมเกิดจากชีวิต” วิญญานที่จะไปปฏิสนธินั้นต้องไปเกิดในสิ่งที่มีชีวิต และถือเรื่องกรรมพันธุ์ที่สืบทอดทางเซลล์สืบทอดเช่นเดียวกัน ส่วนพาหนะที่จะเป็นปัจจัยนำวิญญานจากที่หนึ่งไปอีกที่หนึ่งได้นั้นคือวัตถุหรือรูปนั่นเอง ท่านต้องเข้าใจให้ดีถึงคำว่า รูปเป็นปัจจัยแห่งวิญญาน คำว่ารูป หมายถึงสสารและพลังงานของวัตถุทุกอย่าง มีทั้งที่หยาบและละเอียด อากาศธาตุก็เรียกว่า รูป (ดูคำอธิบายในเรื่องอุปาทายรูป) และอำนาจส่งหรือผลักดันคือ กรรม ในคมภีร์บัญญัติสุทนี ๒/๔๑๘ ท่านใช้คำว่า “สัตว์ไปเกิด ไปด้วยกลไกแห่งกรรม” แต่ในบางแห่งเช่นในคมภีร์

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๘/๔๘๕ พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ตัณหาเปรียบเหมือนลมที่พัดไฟ คือวิญญาณ ‘ไปติดที่อื่น’” (ตณฺหา เป็น ภวเนตฺติ เครื่องนำไปสู่ภพ—อิตฺตฺวตฺตก) ตัณหากับกรรมคือเจตนา^๕นั้น เป็นสิ่งที่แยกจากกันไม่ได้ เมื่อพูดถึงกรรมก็เป็น พูดถึงตัณหา เมื่อพูดถึงตัณหาก็อันเป็นพูดถึงกรรม และเมื่อพูดถึงเจตนา โปรดอย่าเข้าใจสักแต่ว่าเป็นความตั้งใจ ความตั้งใจที่จัดว่าเป็นกรรม^๕นี้ ทุกขณะที่เกิดขึ้นเป็นเจตนาที่มีประสิทธิภาพ^๕ทั้งสิ้น เพราะภายในเจตนา^๕นั้นย่อมต้องประกอบด้วยนามธรรมหลายหลาก จนนึกถึงหลักที่ว่านามธรรมย่อมมีสัมปยุตกัน นามธรรมล้วน ๆ อย่างเดียวมีไม่ได้ และเจตนา^๕นั้นตามหลักอภิธรรมเรียกว่า เป็นสัพพสาธาณเจตสิก คือเป็นสิ่งที่เกิดพร้อมกับวิญญาณทุกขณะ ไม่ว่าจะ เป็นวิญญาณชนิดไหน

เมื่อข้าพเจ้าได้อธิบายถึงเค้าโครงของวิญญาณว่าเกี่ยวข้องกับร่างกายอย่างไรแล้ว ต่อไปนี้จะได้อธิบายให้เห็นว่ากรรมเกิดขึ้นได้อย่างไร เหตุไฉนจึงมีอิทธิพลนัก

กรรม ตามศัพท์แท้ ๆ แปลว่าการกระทำ แต่คำว่า การกระทำ^๕นี้มีความหมายกว้างมาก ความเคลื่อนไหว ความ

เปลี่ยนแปลง ก็เรียกว่า การกระทำ การกระทำหรือการเคลื่อนไหว หรือความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทุก ๆ ขณะ เรา จะสังเกตได้ว่า “เป็นไปอย่างมีความมุ่งหมาย” ความมุ่งหมายนั้นก็คือเจตนา พฤติการณ์ของชีวิตย่อมมีเจตนาควบคุมอยู่ทุกขณะ และพฤติกรรมนั้น ๆ จะเกิดก็เพราะเจตนาบันดาลให้เกิด ดังนั้น เมื่อพูดถึงตัวกรรมแท้ ๆ พระพุทธเจ้า จึงชี้ไปที่ตัวเจตนา เช่นที่พระองค์ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เรา กล่าวว่เจตนาเป็นกรรม” โดยนัยนี้เราจะกล่าวว่ กรรม คือ การกระทำ หรือ กรรม คือเจตนาอันเป็นเหตุให้เกิดการกระทำก็ได้ และโปรดอย่าเข้าใจแคบ ๆ แต่เพียงการกระทำที่เห็นด้วยตา การเปลี่ยนแปลงภายในเซลล์ การเคลื่อนไหวของชีวิตทุกขณะเรียกว่าเป็นการกระทำทั้งสิ้น โดยที่สุด แม้การเคลื่อนไหวของความคิด ก็เรียกว่าเป็นการกระทำ หรือเป็นกรรมอย่างหนึ่ง

ในทางวิทยาศาสตร์เราถือกันว่ เมื่อมีกิริยา ย่อมมี ปฏิกิริยา ในทางพุทธศาสนาก็เช่นเดียวกัน เมื่อมีกรรม ย่อมมีผลแห่งกรรมการกระทำเกิดขึ้นทันที ผลที่ว่านี้เป็น

นามธรรม มีลักษณะเท่ากับกรรม และเรียกว่าวิบาก กรรมกับวิบากต้องเท่ากันเสมอ (กรรมที่พูดถึงนี้ ท่านต้องนึกถึงเจตนาพร้อมด้วยสัมปยุตตรวม) ผู้ที่เคยอ่านอภิธรรมมัตถสังคหะ เช่นในตอนที่อธิบายถึงมหากุศลกับมหาวิบาก ท่านจะพบว่า มีสัมปยุตตรวมเท่ากันทุกอย่าง มหากุศลอย่างไร มหาวิบากก็อย่างนั้น

คำว่า วิบากของกรรม ไม่ใช่หมายถึงผลที่เป็นวัตถุ เช่น ทรัพย์สมบัติ เกียรติยศ หรือความยากจนอะไรเหล่านี้ โดยที่สุดแม้ร่างกายที่เกิดมาด้วยกรรมก็ไม่เรียกว่า เป็นวิบาก สิ่งเหล่านี้เรียกว่าเป็นผลแห่งวิบากอีกทอดหนึ่ง คือ กรรมก่อให้เกิดวิบาก แล้ววิบากก่อให้เกิดผลต่าง ๆ เช่นทำให้เกิดร่างกาย ผลสะท้อนต่อไปก็เป็นความเจริญหรือความเสื่อม วิบากเป็นคำกลาง ๆ ถ้าเป็นวิบากของกุศลกรรม เรียกว่า กุศลวิบาก ถ้าเป็นวิบากของอกุศลกรรม เรียกว่า อกุศลวิบาก เมื่อเอ่ยถึงวิบากอย่าเข้าใจว่าต้องชั่วเสมอ

กรรม เป็นเหตุให้เกิดวิบาก และวิบากก็เป็นเหตุให้เกิดกรรม สลับกันไปสลับกันมาเช่นนี้เรื่อยไป คล้ายกับไก่เป็นเหตุให้เกิดไข่ แล้วไข่ก็เป็นเหตุให้เกิดไก่อีก หรือต้น

เป็นเหตุให้เกิดลูก แล้วลูกก็เป็นเหตุให้เกิดต้นอีก ตัวอย่าง
 แท้ ๆ ของกรรมกับวิบากเช่น :—

การเรียนหนังสือเป็นกรรม ความรู้ที่เกิดขึ้นเป็น
 วิบาก คนที่มีความรู้แล้วก็อยากเรียนต่อไปอีก (ปรดนี่ถึง
 เจตนาที่ควบคุมความคิด อันเป็นเหตุให้เกิดการเรียน และ
 ตัองนี่ไปถึงว่า ก่อนที่จะมีการเรียนนั้น ต้องมีความตั้งใจ
 หรือความรู้สึก่อนใดอันหนึ่งเป็นเหตุให้คิดเรียน เมื่อพูดถึง
 กรรมท่านจะมองดูพฤติกรรมที่แสดงออกมาอย่างเดียวไม่ได้
 ตัองนึกถึงตัวการที่ควบคุมพฤติกรรมนั้นด้วย)

การฆ่าสัตว์เป็นกรรม ความโหดร้ายที่เกิดเป็นวิบาก
 คนที่มีความโหดร้ายก็คิดฆ่าต่อไปอีก

การโกหกเป็นกรรม นิสสัยเหลวไหลเป็นวิบาก คน
 ที่มีนิสสัยเหลวไหลย่อมคิดโกหกได้เรื่อยไป

เรื่องกรรมไม่ใช่มีเฉพาะในแง่ของศีลธรรมเท่านั้น
 เพราะดังได้กล่าวมาแล้วว่า การเคลื่อนไหวหรือการเปลี่ยนแปลง
 ใด ๆ ซึ่งดำเนินไปภายใต้เจตนาอันใดอันหนึ่ง ก็เรียกว่า
 วัฏกรรมทั้งนั้น

การหัดเดินเป็นกรรม ความชำนาญที่เกิดจากการ
หัดเดินเป็นวิบาก เมื่อเดินได้ก็ย่อมคิดเดินเรื่อยไป ในเมื่อ
มีเหตุทำให้ต้องเดิน แล้วความชำนาญก็มีได้เรื่อยไป

สัตว์ที่เกิดในประเทศหนาวขนยาว ในครั้งแรกที่
เดียว ไม่ใช่พอมันอยากมีเครื่องป้องกันหนาวขนก็ยาวขึ้นมา
ทันใด ความหนาวเป็นเหตุบังคับให้ร่างกายเปลี่ยนแปลงไป
ทีละน้อย ๆ เพื่อที่จะให้มีขนยาวเกิดขึ้นเป็นเครื่องป้องกัน
หนาว และต้องหลายชั่วอายุมากกว่าขนจะยาวเพียงพอแก่
ความต้องการ (อย่าลืมน่าตามหลักพุทธศาสนาถือว่า สัมภว-
รูป ซึ่งเป็นตัวพาหนะถ่ายทอดลักษณะของบรรพบุรุษ เกิด
ขึ้นด้วยกรรม โปรดนึกถึงหัวข้อปัจจัยการ วิญญาณเป็น
ปัจจัยให้เกิดนามและรูป และวิญญาณจะเป็นปัจจัยได้ก็
เพราะมีสังขาร คือกรรมเป็นปัจจัย สัมภวรูปเป็นอุปาทาย-
รูปอันหนึ่ง) ความเปลี่ยนแปลงเป็นกรรม ความสามารถที่
จะทำให้เกิดขนยาวเป็นวิบาก (โปรดนึกด้วยว่าก่อนที่จะมี
ความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น ชีวิตต้องมีความสามารถพอที่จะ
เปลี่ยนแปลงได้เป็นพื้นฐานอยู่ก่อน ซึ่งพื้นอันนี้เป็นวิบากที่
เกิดสืบต่อและวิวัฒนาการมาเรื่อย ๆ จากกรรมก่อน ๆ)

อนึ่ง บัณฑิตของกรรมมีหลายอย่าง เช่นสิ่งแวดล้อมที่เรียกว่า วิสัยรูป คือ แสง, เสียง, กลิ่น, รส, โผฏฐัพพะ ก็เป็นปัจจัยของกรรม วัตถุที่เป็นส่วนประกอบของชีวิตก็เป็นปัจจัยของกรรม (โปรดนึกถึงหัวข้อบัจยากาการ :— ทุก ๆ หัวข้อต่างก็เป็นปัจจัยซึ่งกันและกันได้ทั้งสิ้น รูปก็เป็นปัจจัยของนาม นามก็เป็นปัจจัยของรูป และแม้ในระหว่างรูปกับรูป นามกับนามก็ยังเป็นปัจจัยซึ่งกันและกันอีก) ความหนาวเรียกว่าเป็นโผฏฐัพพะอันหนึ่ง คุณสมบัติของวัตถุและพลังงานในทางวัตถุ เช่นความร้อนก็เรียกว่ารูปและเป็นปัจจัยของกรรมด้วย โดยนัยนี้ท่านจะคิดในแง่ของชีววิทยาตามหลักดาร์วินก็ได้ ไม่ผิด แต่อย่าลืมนึกถึงว่าพฤติกรรมของชีวิตทุกอย่างเป็นไปอย่างมีความมุ่งหมาย แม้จนจะเกิดสักเส้นก็มีความมุ่งหมาย ฉะนั้นอย่าลืมนึกถึงปัจจัยทางนามธรรมด้วย และตามหลักพุทธศาสนา ชีวิตไม่ได้ถ่ายทอดทางเซลล์สืบพันธุ์เท่านั้น ชีวิตมีทางที่จะถ่ายทอดทางจิต ปฏิสนธิ อีกด้วย การวิวัฒนาการที่เร็วมักต้องเป็นเพราะมีวิญญาณที่มีพลังงานสูงกว่า มีคุณสมบัติดีกว่ามาช่วยสร้างให้ เช่น ถ้าวิญ-

ญาณของคนไปเกิดในสัตว์จะทำให้สัตว์ที่เกิดมานั้นมีลักษณะสูงกว่าพ่อแม่ แต่แบบโดยทั่วไปต้องเหมือนพ่อแม่ พระพุทธเจ้าสูงกว่าพระเจ้าสุทโธทนะ และสูงกว่าพระนางมหาสิริมายา ก็เพราะวิญญานของพระองค์มีคุณสมบัติสูงยิ่ง สูงด้วยการที่พระองค์สร้างสมอบรมบารมีมานาน และอบรมมา มากจนเข้าชั้นพระพุทธเจ้า

เรื่องกรรมกับวิบาก เป็นเรื่องซับซ้อนมาก คนส่วนมากที่ศึกษาพุทธศาสนาไม่ลึกซึ้งพอ เข้าใจเรื่องนี้ผิดจากความจริงไปมาก โดยมากเข้าใจกันไปในทางลึกลับ เป็นอำนาจศักดิ์สิทธิ์เข้าใจไม่ได้ และบางคนถึงกับเชื่อว่า กรรมแก้ไขไม่ได้ ความเชื่ออันนี้ออกจะเหลวไปมาก เรื่องกรรมเป็นเรื่องที่เข้าใจด้วยตัวเอง เราต้องพยายามหัดคิดให้เข้าใจ ต้องคิดให้ละเอียดไปทุกขณะจิต ครั้งแรกเรานึกถึงชีวิตง่าย ๆ เช่นสัตว์เซลล์เดียว จงสังเกตว่าพฤติกรรมของมันเป็นไปอย่างมีเจตนาควบคุม ส่วนต่าง ๆ ของมันเกิดขึ้นอย่างมีความมุ่งหมาย ส่วนต่าง ๆ ที่เป็นวัตถุภายในร่างของเซลล์มีการเกิดดับ สืบต่อ เปลี่ยนแปลงอยู่ทุกขณะ จงนึกถึงหัวข้อ

บ้จยการ วิญญานเป็นบ้จยให้เกิดลักษณะรูป คือ อัจยะ
 สันตติ ชรตา อนิจจตา เป็นบ้จยให้เกิดสิ่งที่จะเป็นกำลัง
 ของชีวิต (โอชา) เป็นบ้จยให้เกิดชีวิตินทรีย์ เป็นบ้จย
 ให้เกิด อิตถิภาวะ หรือ ปุริสภาวะ เป็นบ้จยทุกอย่าง
 แห่งสภาพของชีวิต ทำไมวิญญานจึงเป็นบ้จยได้ ท่านได้
 เลียงดูก็จะเข้าใจได้ว่า กรรมหมายความลึกซึ่งเพียงใด ข้าพ-
 เจ้าไม่รู้จะพูดอย่างไร จึงจะให้หมดความหมายของคำ ๆ นี้
 ท่านคิดเอาเองก็แล้วกัน แต่ข้าพเจ้าขอบอกไว้หน่อยว่า จง
 พยายามบ้ดคำว่า ธรรมชาติที่เราอธิบายไม่ได้เลย ธรรม-
 ชาติในความหมายว่า เป็นสิ่งลึกลับ ที่เราเดา ๆ กันว่า เป็น
 ตัวสร้างสรรค์ชีวิตนั้น ออกไปเสีย มองดูชีวิตว่าประกอบ
 ด้วยนามกับรูปที่เป็นไปตามกฎบ้จยการเท่านั้น แล้วในที่สุด
 ข้าพเจ้าคิดว่า ท่านคงจะเข้าใจเรื่องนี้ได้ชาวสะอาด คำว่า
 ธรรมชาติ เราอาจนำมาใช้ได้บ้างเหมือนกัน แต่ในทาง
 พุทธศาสนาให้ความหมายดังนี้ ธรรมชาติคือความเคยชิน
 แห่งสมรรถภาพของวิญญานที่เป็นแบบฉบับตายตัวใน
 รูปใดรูปหนึ่ง และในช้ยุคหนึ่ง ๆ เท่านั้น นาน ๆ ไป

ธรรมชาตินั้น ก็เปลี่ยนไปได้ และก็อย่าลืมว่า วิญญาณสามารถทรงตัวอยู่ได้ด้วยกฎทางนามธรรม อันการทรงตัวนี้ ถ้าไม่เข้าใจเรื่องสภาพของวิญญาณดีแล้ว จะบอกว่า “นั่นมันเป็นอดีตา, ตัวตนที่แท้, แน่นอน, คงอยู่เป็นนิത്യ; โลกนี้สลายไปแล้ว; อดีตานี้ก็ยังอยู่” เจ้าลัทธินี้ใหญ่ในครั้งพุทธกาล และแม้นักปราชญ์บางคนในยุคนี้ก็ยังไม่เข้าใจผิดที่ถือว่า มีอดีตา ความจริงวิญญาณนี้ชวนให้เห็นเป็นอดีตาง่ายที่สุด เพราะมีการทรงตัวด้วยการสืบทอดอย่างถึยิบ และสามารถทรงอยู่ในรูปใดรูปหนึ่งนานแสนนาน บางรูปก็ยาวนานกว่าอายุของโลกนี้ และหากจะเปลี่ยนรูป ก็ได้รูปใหม่มาแทน คล้ายกับว่า เราไม่อาจจะทลายความเป็นชาติแท้ของชาติอันใดอันหนึ่งได้เลย ฟังจะมาเข้าใจว่า ชาติแท้ก็ไม่มีจริงในสมัยเมื่อเข้าสู่ยุคปรมาณูนี้เอง

ขอพูดถึงเรื่องเซลล์สืบพันธุ์อีกสักหน่อย ที่ข้าพเจ้าว่าทางพุทธศาสนาถือว่า ชีวิตถ่ายทอดทางเซลล์สืบพันธุ์ได้นั้น เราจะพบที่มาในคัมภีร์หลายแห่ง เช่น ในคัมภีร์มิลินทปัญหาฉบับบาลี หน้า ๑๘๑ กล่าวไว้ว่า “สัตว์ที่เกิด

มาในครรภ์ ในชาติก่อนจะเป็นอะไรก็ตาม แต่เมื่อมาเกิด
 ในกำเนิดใดแล้ว ย่อมมีรูปร่างเหมือนพ่อแม่ในกำเนิดนั้น”
 และในคัมภีร์สารัตถปกาสินี ๒/๓๙๙ ก็กล่าวไว้อย่างเดียวกัน
 นี้ และอธิบายเพิ่มเติมว่า “ความวิจิตรของสัตว์เป็นไปตาม
 กรรมพันธุ์ ที่สืบมาทางสายโลหิต และกรรมพันธุ์นั้นเกิด
 แต่กรรม” (นักบาลีที่ต้องการค้นละเอียดควรดูในคัมภีร์อัฐฐ-
 สาลินี หน้า ๑๓๖—๑๓๙ และควรดูใน ส. ขนฺธ. ๑๗/๑๘๔
 ด้วย)

ข้อความในตอนนี้ อาจทำให้เข้าใจว่าชีวิตน่าจะถ่าย
 ทอดทางเซลล์สืบพันธุ์เท่านั้น ข้าพเจ้าขอยกคำในคัมภีร์ที่ข-
 นิกาย มหาวรรค ๑๐/๗๔ มาอ้างก่อน พระพุทธเจ้าตรัสกับ
 พระอานนท์ว่า “อานนท์ ถ้าวิญญาณจักไม่ก้าวลงในท้องของ
 มารดา นามรูปจะพึงเกิดมาเป็นอย่างนี้ได้หรือ?” “มิได้
 พระพุทธเจ้าข้า” พระอานนท์ทูลตอบ “ก็ถ้าหากวิญญาณนั้น
 จักจะไปเสีย ในขณะที่ผู้นั้นยังเป็นเด็กอยู่ เขาจะเจริญเติบโต
 เป็นหนุ่มเป็นสาวได้หรือเปล่า อานนท์?” “มิได้ พระพุทธ-
 เจ้าข้า” “เพราะอย่างนี้แหละอานนท์ วิญญาณจึงได้ชื่อว่า

เป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป” และยังมีข้อความในที่อื่นอีกมากที่แสดงว่า ชีวิตที่เกิดขึ้นย่อมมีวิญญาณมาปฏิสนธิ มิฉะนั้นเกิดไม่ได้ เราต้องไม่ลืมว่า ชีวิตมนุษย์เป็นของซับซ้อนและวิจิตรมาก ตามธรรมดาเพียงแต่ไข่หรือตัวสืบพันธุ์ของพ่อ ถ้าหากไม่ผสมกันชีวิตก็เกิดไม่ได้ นักชีววิทยาเข้าใจว่า เหตุเพียงเท่านั้นก็พอแล้วสำหรับการเกิด แต่ในชีวิตชนิดที่ขยายพืชพันธุ์ด้วยการแบ่งตัว ไม่ปรากฏว่าต้องมีการผสมเชื้อตัวผู้ตัวเมีย การผสมพึงมีในชีวิตที่สูงกว่านั้น และชีวิตแบบไหนมันเคยเกิดด้วยการต้องผสมกัน ถ้าไม่ผสมกันก็เกิดไม่ได้ ธรรมชาติของมันที่ต้องเป็นเช่นนี้ เกิดจากการวิวัฒนาการสิ่งใดที่วิจิตรสลับซับซ้อนมักต้องมีเหตุมาหลายทาง ทำไมเราจะคิดบ้างไม่ได้หรือว่า ธรรมชาติของมนุษย์ต้องเป็นอย่างนี้คือ :— แม้มีการผสมระหว่างไข่กับตัวสืบพันธุ์แล้วก็ยังต้องมีวิญญาณอื่นที่มีพลังงานสูงในการสร้างชีวิตโดยตรงเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย มิฉะนั้นเกิดไม่ได้ ในมหาตมาสยงขย-สูตร ม.ม. ๑๒/๒๘๗ พระพุทธเจ้าวางหลักการเกิดของคนไว้ว่า :—

๑. มารดาบิดาอยู่ร่วมกัน
๒. มารดาต้องอยู่ในวัยที่มีระดูแล้ว
๓. ต้องมีสัตว์มาปฏิสนธิในครรภ์ (คำว่า สัตว์ ตามศัพท์แปลว่า ผู้ซึ่งอยู่ในโลก แต่ในที่นี้คงหมายถึงวิญญาณนั่นเอง)

เมื่อพร้อมด้วยเหตุสามอย่างนี้ คนจึงจะเกิดขึ้นมาได้ และในคัมภีร์ที่หมึกกาย สีลขันนวรรค ๙/๑๐๑ พระพุทธเจ้าตรัสกับพระเจ้าอชาตศัตรูว่า “ภิกษุผู้มีจิตตั้งมั่น บริสุทธิ์ดีแล้ว น้อมจิตไปเพื่อญาณทัสสนะ ย่อมรู้ว่าวิญญาณของเรานี้อาศัยเกี่ยวเกาะอยู่ภายในกาย อันมีรูปเกิดมาแต่ธาตุทั้งสี่ ซึ่งเกิดด้วยน้ำสัมภาวะของบิดามารดา เจริญเติบโตด้วยข้าวสุกและขนมกุมมาส เหมือนด้ายที่ร้อยอยู่ในพวงแก้วมณีหรือแก้วไพฑูรย์อันใส ด้ายเป็นสีอะไร คนที่มีตาดีย่อมแลเห็นได้ชัดเจนฉนั้นใด เธอก็ย่อมเห็นชัดเจนว่า ในกายนี้มีวิญญาณอาศัยเกี่ยวเกาะอยู่ฉนั้นนั่น

ข้อที่น่าสังเกตรยังมีอีกอย่าง กล่าวคือ เซลล์สืบพันธุ์สามารถถ่ายแบบของพ่อแม่ไว้ได้ ทั้งสภาพแห่งวัตถุที่เป็น

ส่วนประกอบของชีวิต และสภาพแห่งนามธรรมที่ควบคุมสภาพแห่งวัตถุนั้นด้วย เซลล์สืบพันธุ์นี้เกิดจากกรรมแห่งภวังคจิต ดังที่ข้าพเจ้าได้อ้างมาแล้วว่า กรรมพันธุ์เกิดแต่กรรมพ่อแม่เป็นเชื้อ ลูกออกมาต้องมีลักษณะเป็นเชื้อ และสันดานของมันก็ต้องดูแบบเชื้อ ข้าพเจ้าเชื่อว่า อิทธิพลของกรรมพันธุ์ที่สืบมาทางสายโลหิตนั้นมีมาก ในคัมภีร์ชาดกผู้แต่งได้แสดงว่า พระโพธิสัตว์เคยไปเกิดเป็นเชื้อ และก่ดูแบบเชื้อจับสัตว์กินเป็นอาหารเหมือนกัน แต่ก็มีอะไรบางอย่างผิดกับเชื้อโดยทั่วไป เช่นรู้จักเมตตาในบางโอกาส และฉลาดกว่าเชื้อทั่วไปมาก

ข้อที่ว่า กรรมพันธุ์เกิดแต่กรรมแห่งภวังคจิตนั้น หมายถึงภวังคจิตแห่งพ่อแม่ แต่ทั้งนี้เราต้องไม่ลืมถึงต่อมที่มีหน้าที่สร้างตัวสืบพันธุ์เหล่านั้น ตามหลักที่ว่า มหาภูตรูปเป็นปัจจัยให้เกิดอุปาทายรูป ต่อมต่าง ๆ ย่อมอยู่ในความควบคุมของสมอง ตามหลักจิตวิทยากล่าวว่า ต้องมีกระแสประสาทมาเลี้ยงตามประสาทที่ควบคุมอวัยวะทุกส่วน กระแสประสาทเมื่อพูดในทางพุทธศาสนาก็คือกระแสจิต การกระ-

ทำของอวัยวะทุก ๆ ส่วนขึ้นอยู่กับสมอง ความเจริญเติบโตก็ขึ้นอยู่กับสมอง แต่สิ่งที่ควบคุมสมองอีกต่อหนึ่งนั้น คือ ภาวังคจิต ตามหลักอภิธรรมอธิบายว่า “วิญญาณเมื่อมาปฏิบัติแล้ว สิ่งแรกที่เกิดพร้อมกับวิญญาณเริ่มขยายตัว ^{๘๔} ก็คือ สมองกับกายประสาท และภาวะที่จะเป็นหญิงหรือเป็นชาย” วิญญาณสร้างชีวิตโดยวางรากฐานจากสมองไปก่อน ต่อจากนั้นอวัยวะต่าง ๆ จึงค่อย ๆ เริ่มเกิดขึ้น การเกิดของอวัยวะ เป็นการเกิดอย่างมีความมุ่งหมายทั้งสิ้น ดังนั้นการเกิดของต่อมที่มีหน้าที่สืบพันธุ์ก็ดี การเกิดของตัวสืบพันธุ์อย่างมากมายก็ดี ทั้งหมดนี้สุดแล้วแต่นายจะสั่ง คือ สุดแล้วแต่ความมุ่งหมายแห่งภาวังคจิต และสุดแล้วแต่กรรม คือ ความสามารถของภาวังคจิตจะบันดาลได้แค่ไหน โดยปกติการทำงานของภาวังคจิตส่วนมากที่สุด เป็นไปอย่างชนิดที่เรารู้สึกตัวไม่ได้เลย ที่เรารู้สึกได้นั้นมีเป็นส่วนน้อยที่สุด เมื่อใดภาวังคจิตปรากฏในวิถีและมีมโนสัมผัสที่เปลือกสมอง เมื่อนั้นเราจึงรู้สึกว่ามันมีความรู้สึกนึกคิดอย่างไร ถ้ามโนสัมผัสไม่มีแล้ว ย่อมไม่รู้สึกตัวว่าเรานึกคิดอย่างไร กิจการของ

ภวังคจิตซับซ้อนมาก แต่ถึงกระนั้นก็เป็นระเบียบ ถ้าระเบียบนี้เกิดขึ้นบ่อย อวยวะจะระส่ำระสาย

วิญญานที่มาปฏิสนธิ คือ ภวังคจิต บางทีท่านเปรียบเหมือนกับแขกหน้าใหม่ที่พลัดไปอยู่ในถิ่นอื่น เป็นถิ่นที่เขา มีธรรมเนียมอย่างใดอย่างหนึ่งแน่นแฟ้น ฉะนั้นเมื่อแรกเข้าไป จึงเข้าไปในทำนองว่า “เข้าเมืองตาหลิ่วต้องหลิ่วตาตาม” ภวังคจิตทั้งที่เป็นจิตที่มีอิทธิพลสูง แต่ถึงกระนั้นในระยะแรก เป็นระยะที่ไม่รู้เห็นรู้ได้เลย จึงสุดแล้วแต่อิทธิพลแห่งกรรมพันธุ์ อันเปรียบเหมือนถิ่นที่มีพลเมืองหนาแน่น และมีธรรมเนียมแน่นแฟ้น กว่าจะรู้สึกตัว อยากจะแก้ไขอะไรบ้าง ก็ทำไม่ได้ เพราะระบบอวยวะที่ตัวเองสร้างภายใต้อิทธิพลของกรรมพันธุ์นั้นมันคงเสียแล้ว และถ้าจะให้ตายเพื่อสร้างใหม่ก็ไม่เอา ที่กล่าวมานี้เป็นเพียงข้อเปรียบเทียบเพื่อให้บางคนพอเข้าใจเรื่องนี้ แต่โดยข้อเท็จจริงนั้นผิดจากนั้นมาก ฉะนั้นอย่าถือข้ออุปมานั้นจนเกินไป วิญญานจะไปเกิดในที่ไหน อย่างไร สุดแล้วแต่อาภรณ์ที่เป็นผู้นำปฏิสนธิที่จะเข้ากันได้กับสภาพของชีวิตอันไหน ควรจำหลัก

กว่าว ๆ ไว้ข้อหนึ่งว่า “วิญญาณย่อมรู้จักที่ที่เหมาะสมแก่ตัวมันเอง วิญญาณสูงย่อมเกิดในที่สูง วิญญาณต่ำย่อมเกิดในที่ต่ำ” หลักนี้ไม่ใช่หลักตายตัวทีเดียว อาจกลับกันได้ในบางโอกาส เรื่องนี้จะเอาไว้พูดทีหลัง

คนที่เกิดมา จะมีลักษณะ นิสัยสันดาน สติปัญญา บุคลิกลักษณะอย่างไร เราต้องคิดหลายทาง คือ ทางหนึ่ง ต้องคิดถึงเรื่องกรรมพันธุ์ที่ถ่ายทอดทางสายโลหิต ทางที่สอง สิ่งแวดล้อมในขณะที่คนนั้นกำลังเกิด ทางที่สาม กรรมของปฏิสนธิวิญญาณ อนึ่ง ขอให้เข้าใจไว้ด้วยว่า กรรมพันธุ์นั้นไม่ใช่จะมีอิทธิพลเหนือปฏิสนธิวิญญาณทั้งหมด สำหรับวิญญาณที่มีกรรมสูงและแรงมาก อาจลบล้างหรือแก้ไขลักษณะทางกรรมพันธุ์ได้มากที่สุด คนที่เคยฉลาดและกำลังใจแข็งมาก วิญญาณของคนชนิดนี้ แม้ไปเกิดในกำเนิดที่พ่อแม่มีกรรมพันธุ์ทางสมองต่ำ เมื่อเกิดมาแล้วลักษณะทางสมองและบุคลิกลักษณะ จะดีกว่าพ่อแม่ แต่ถ้าไปเกิดในพ่อแม่ที่มีกรรมพันธุ์ทางสมองสูง เขาจะสูงมากทีเดียว หรือบางทีคนที่มีสมรรถภาพสูงทั้งกำลังใจก็แข็งแรงแรงมาก คนประเภท

นี้แม้จะเกิดในตระกูลที่มีกรรมพันธุ์ ทางสมองไม่ดี เกิดมาแล้วก็อาจเป็นอัจฉริยบุรุษ ซึ่งสูงกว่าพวกตระกูลเดียวกันมาก และในทำนองเดียวกัน คนชั่วที่มีสันดานหยาบมาก แม้เกิดในตระกูลผู้ดีก็กลายเป็นคนเลวผ่าเหล่าได้

คนที่เกิดมาจะดีหรือเลว เหตุสำคัญมีอีกอย่าง คือ การศึกษาและการอบรม เราเชื่อกันว่า การศึกษาและการอบรมปั้นคนให้เป็นอะไรก็ได้ ความเชื่ออันนี้ใช้ได้มากทีเดียว แต่ข้อเท็จจริงก็มักจะเล็ดลอดออกจากความเชื่ออันนี้บ่อย ๆ บางคนสิ่งแวดล้อมไม่อำนวยให้ตนได้รับการศึกษาดีเลย มีแต่จะชักจูงให้ต่ำ แต่ในที่สุดเขาก็ไปยืนอยู่ในแถวในหมู่คนดีได้ บางคนเกิดในตระกูลดีมาก โอกาสที่จะศึกษาอบรมให้เป็นคนดีมีพร้อมบริบูรณ์ แต่ก็ปรากฏว่าเขาไม่ดีไปกว่าคนดีตามข้างถนน ต้นไม้พันธุ์ที่ดี ได้ดินฟ้าอากาศเหมาะสมแก่มันทุกอย่าง ต้นไม้นี้ก็เจริญเติบโตดี แต่ถ้าสิ่งแวดล้อมไม่เหมาะสม อาจไม่เกิดเลยหรือไม่ก็ไม่งามเท่าที่ควรจะเป็น ต้นไม้พันธุ์เลว ถ้าเจ้าของเอาใจใส่ดีอาจทำให้ดีกว่าเดิมได้บ้าง แต่มันก็คงไม่ดีเหมือนกับพันธุ์ที่ดีทั้งหลาย ความเจริญแห่ง

ชีวิตของคนอีกนัยหนึ่งก็คือ การเจริญของสิ่งที่มีอยู่แล้ว ถ้าสภาพของชีวิตที่สืบต่อ ๆ กันมา สมมติว่า ในชั้นของพ่อหรือของปู่ทวดขึ้นไป ไม่เคยมีฆาตงา เราเกิดมาแล้ว จะให้มีฆาตงา เช่นทุกวันนี้เป็นไปไม่ได้ สภาพของจิตใจก็เช่นเดียวกัน การอบรมจะบันดาลได้แค่ไหนจริงอยู่ย่อมต้องเกี่ยวข้องกับทุนเดิมด้วย คนที่มีทุนมาน้อยจะอบรมพิเศษอย่างไรก็ไม่เหมือนคนที่เขามีทุนมากกว่า เดียวนี้ นักจิตวิทยาเขาก็เพิ่งเล็งในแง่นี้กันมาก โดยมากเขาจะแนะนำให้คนประกอบอาชีพหรือศึกษาอะไร ต้องให้เหมาะสมกับสมรรถภาพพิเศษที่มีมาแต่เดิม เรื่องนี้สำคัญมาก ที่พูดกันว่า “คนเราเกิดมามีอะไรเท่ากันทุกอย่าง” เป็นเพียงคำปลอบใจเพื่อให้เกิดความขมก้ขม้น แต่โดยข้อเท็จจริง “คนเรามีอะไรไม่เท่ากันเลยมาก่อนเกิดแล้ว” “เราไม่ทันเขา ช่างเถอะ เพราะเราอบรมบารมีมาน้อย ถ้าเราไม่เร่งอบรมให้ดี เรายังจะไม่ทันเขาใหญ่ แต่ถ้าเราเร่งอบรมให้มาก สักวันหนึ่งเราก็ต้องเป็นอย่างเขาได้” คำปลอบใจที่ถูกต้องกับหลักปรัชญาอันนี้น่าฟังกว่า ไม่ทำให้เป็นทุกข์ ไม่ทำให้อิจฉาคนอื่น และในที่สุดก็ทำให้ก้าวหน้าได้เรื่อยๆ ไป

หนึ่ง ที่ว่าคนเราอาจอบรมให้เป็นอะไรก็ได้ นั้น เพราะ
 โดยปกติ ชีวิตขนาดวิวัฒน์มาถึงคนแล้ว ย่อมมีลักษณะใน
 ตัวหลายหลากมากทั้งดีและชั่ว เช่น ทุกคนมีความโกรธอยู่
 ในสันดาน ถ้าไม่มีใครด่าหรือด่าไม่ถึงใจก็ไม่โกรธ ตลอด
 เวลาที่ไม่โกรธ ถ้ามีแต่อารมณ์ที่คอยชักจูงให้เกิดความเมตตา
 ปรานีดังนี้ ความโกรธก็ไม่เจริญ แต่นิสัยเมตตาเจริญ คน
 เราไม่ว่าอบรมทางไหน พื้นในทางนั้นมักจะต้องมีไม่มากก็
 น้อย ลักษณะใดไม่ได้อบรม ลักษณะนั้นก็ไม่มีเจริญออกมา
 เช่นเดียวกับอวัยวะของคนทุกคน มีทุนที่จะฝึกหัด ให้แข็งแรง
 ขนาดนักกายกรรมได้ แต่ถ้าไม่ได้ฝึกหัด ก็แข็งแรงไม่ได้
 เมื่อพูดถึงการอบรม เราอย่านึกถึงวิธีการอย่างเดียว ควร
 ต้องนึกถึงทุนเดิมด้วย

วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป วิญญาณเป็น
 ปัจจัยให้เกิดนามรูปได้ ก็เพราะวิญญาณสัมปยุตด้วยสังขาร
 คือกรรม กรรมก็คือสมรรถภาพของวิญญาณ เราต่างกับสัตว์
 สัตว์ต่างกับต้นไม้ก็เพราะกรรม ในระหว่างคนด้วยกัน ที่
 ต่างกันก็เพราะกรรม กรรมเป็นอำนาจสร้างสรรค์ที่ยิ่งใหญ่

มาก ธรรมชาติของชีวิตก็คือความเคยชินแห่งกรรมในโลกนี้มีธรรมชาติของชีวิตหลายอย่างหลายแบบต่าง ๆ กันมากมาย ต้นไม้ก็มีหลายร้อยหลายพันตระกูล สัตว์ก็เหมือนกัน โลกนี้เป็นเพียงดาวเล็ก ๆ ในท้องฟ้า ยังมีของประหลาดถึงเพียงนี้ ในโลกอื่นที่ยิ่งใหญ่กว่านี้เล่า ชีวิตในโลกเหล่านั้นหากจะมี จะแปลกประหลาดแค่ไหนหนอ ? แต่แน่ละหากจะมีอะไรแปลกออกไปจากนี้ ดังเช่นหิ่งห้อยเขามีแสงออกจากตัวได้ ส่วนเราไม่มีหรืออาจมีแต่ตาเรามองไม่เห็นเลย ทั้งนี้ก็เพราะกรรม อานุภาพของกรรมมีขอบเขตกว้างขวางยิ่ง ต้นไม้ส่วนมาก ต้องอาศัยอาหารจากพื้นดิน แต่กล้วยไม้เขาหากินทางอากาศก็ได้ ทั้งนี้ก็เพราะกรรม ใครจะไปรู้ว่า ชีวิตในสากลจักรวาลนี้จะแตกต่างกันไปแค่ไหน วัตถุบางอย่างเป็นโครงสร้างของชีวิตชนิดนี้ได้ แต่ของสิ่งเดียวกันนั้น ชีวิตอื่นดุดเข้าไปเป็นโครงสร้างไม่ได้ สิ่งแวดล้อมเหมือนกัน แต่ไม่อาจเป็นประโยชน์แก่ชีวิตได้ทุกอัน ทั้งนี้ก็สุดแล้วแต่กรรม ใครจะรู้ได้ว่า ชีวิตในสากลจักรวาลนี้ บางอย่างอาจสร้างจากธาตุที่สัมผัสไม่ได้ และบางชีวิตอาจสร้างจากวัตถุที่มีแสง

ออกจากตัวได้ และกัณฑ์วตฺตชาตฺตเท่าที่เรารู้กันอยู่นั้น มันมีเพียงเท่านี้หรือ ? ในโลกอื่นหรือในยุคอื่นอาจจะมีวตฺตชาตฺตที่มีคุณ สมบัติผิดจากที่เรารู้กันอยู่นี้ก็ได้ พระพุทธเจ้าสอนมิให้เรายึดมั่นในทิฏฐิใด ๆ ก็เพราะความเห็นที่เราใช้กันอยู่นั้น มีทางที่จะผิดได้ง่ายเหลือเกิน ท่านโปรดทำให้ใจให้กว้าง คิดออกไปให้ไกล แล้วบางที่ท่านอาจจะพบว่า ชีวิตเราถูกขังอยู่ในที่มืดอันยิ่งใหญ่ สว่างนิตเดียวตรงที่เรานั่งอยู่เท่านั้น พระพุทธเจ้าเองเมื่อพระองค์ตรัสรู้แล้วพระองค์ก็บอกเราว่า พระองค์เป็นลูกไก่ตัวแรกที่กระเทาะเปลือกไข่ออกมาเห็นแสงสว่าง สัตว์โลกทั้งหลายเกิดในไข่ แล้วก็ตายในไข่ เมื่อพระองค์ออกสอนธรรมมีผู้ตรัสรู้ตาม จึงได้มีคนเจาะกระเปาะไข่ออกมาได้บ้าง เรื่องกรรมเป็นเรื่องใหญ่เรื่องหนึ่ง ที่พระองค์ทรงสอนมาก สอนบ่อย ย้ำแล้วย้ำอีก กรรมเป็นอำนาจยิ่งใหญ่ที่สุด !

กรรมเรียกว่ากรรม ก็เพราะเกิดจากการกระทำ ใครทำอะไรได้ คนไหนไม่ทำ คนนั้นไม่ได้ ทำอย่างไร ได้อย่างนั้น เพราะเมื่อมีการกระทำอย่างไรเกิดขึ้นแล้ว วิบาก

ย่อมเกิดขึ้นอย่างนั้น และเกิดเดี่ยวนั้น เมื่อมีกริยาย่อมมี
ปฏิบัติกริยา เมื่อมีกรรม ย่อมมีวิบาก ฉะนั้นเมื่อเราทำกรรม
อันใดไว้ เราอาจหนีมิให้คนอื่นจับได้ แต่เราจะหนีวิบาก
ของกรรมหนีไม่พ้นแน่นอน หากโกหกเขาบ่อย ๆ และฉลาด
ในการโกหกมาก ดังนั้น อาจไม่มีใครรู้เลยว่า เรา
พูดโกหก แต่เราจะหนีจากนิสัยโกหก ซึ่งเป็นตัววิบาก
เราหนีไม่ได้ และเราแน่ใจหรือว่า เมื่อเราโกหกได้ผลดีแก่
เรา จะไม่มีคนอื่นรู้และเอาอย่าง แล้วในที่สุดเราเองนั้น
แหละจะโกหกผู้อื่นไม่ได้ เราเองต้องฉิบหาย เพราะถูก
หลอกหลวง หรือไม่เช่นนั้นก็เป็นชั้นลูกหลาน ถ้าหากโลก
แข่งกันเฝ้าทางเอาเปรียบเช่นนี้ วันหนึ่งข้างหน้าจะเกิดธรรม-
ชาติในหมู่มนุษย์ว่า ถ้าคนไหนเกิดมาทุจริตไม่เป็น หรือมัว
ถือชื่ออยู่ จะต้องตาย หากกินไม่ได้เลย เสือมีเขี้ยวงอกออก
มายาว กินผักหญ้าไม่ได้ต้องตาย นั่นไม่ใช่เป็นเพราะมันวิวัฒนาการ
มาแต่ในทางหัดกินสัตว์อื่นเป็นอาหารดอกหรือ! ถ้าเรา
อยากเป็นเสือ ก็ไม่ยากอะไร หัดโหดร้ายให้มากขึ้นทุกที
ถ้าไม่ไปเกิดเป็นเสือในป่า ก็ต้องเป็นเสือในหมู่มนุษย์วัน

หนึ่งจนได้ ก็และถ้าหากในโลกมีแต่เสียทั่วไป เราไม่เป็น
 เสียกับเขาอยู่ไม่ได้ และในเมื่อเหี่ยวเกิดมีไม่พอ คราวนี้
 เสียต่อเสียต้องกินกันละ โลกจะเกิดมิกศัญญี จนเกิดไฟประ-
 ลักษณ์ปล้างโลกก็เพราะเหตุนี้ แล้วเราจะไปอยู่ที่ไหนละ !

สังคมเหมือนกับระบบของร่างกาย การกระทำของ
 แต่ละคนในสังคมย่อมมีผลเกี่ยวข้องถึงกันเสมอ ไม่ทางตรงก็
 ทางอ้อม คนที่ทำความชั่วสร้างตัวอย่างแห่งการเอาเปรียบ
 เข้าไว้ ความช้วนนั้นย่อมจะระบาดไปเหมือนโรคติดต่อ โลก
 นี้อาจเป็นได้ทั้งนรกและสวรรค์ โลกจะเป็นนรกหรือสวรรค์
 อยู่ที่กรรมของมนุษย์แต่ละคนช่วยกันสร้างขึ้น สมัยใดความชั่ว
 ในโลกมีมาก ความเดือดร้อนมีย่อมมีมาก ในสมัยนั้นโลก
 จะมีสภาพเป็นนรก ในสมัยใด ศีลธรรมในสังคมเจริญ
 ในสมัยนั้นโลกจะใกล้ต่อความเป็นสวรรค์ โลกบางโลกหาก
 เป็นนรกไปแล้ว ก็เพราะความช้วนในโลกนั้นมีมาก และโลก
 บางโลกในอวกาศอันเว้งว่างหาที่สุคติได้นี้ กำลังเป็นสวรรค์
 อยู่ก็เพราะศีลธรรมในโลกนั้นกำลังเจริญรุ่งเรืองเต็มที่ คน
 ชั่วกับคนช่วย่อมเข้าหากัน คนดีกับคนดีก็ตั้งดูเข้าหากัน

ติดกับชัวอยู่ด้วยกันยาก ก็ถ้าหากเรามีสันดานชัว เราจะหนีจากสังคมแห่งคนชัว หนีจากโลกที่กำลังเป็นนรกได้หรือไม่ ! วิญญานย่อมรู้จักที่ ๆ เหมาะแก่ตัวมันเอง ถ้าวิญญานของเรา ยังไม่เข้าขั้นเป็นเทวดา ยังไม่สมบุรณ์ด้วยหิริและโอตตตัปปะ ยังไม่บริสุทธิ์พอด้วยคุณความดี แม้เพียงสวรรค์แห่งคนดีในโลกนี้ เราก็ก้าวเข้าไปอยู่กับเขาไม่ได้ แต่อาจอยู่ได้ในชมรมแห่งสวรรค์ของคนชัว สวรรค์แห่งพวกวิมานิกเปรตเพราะฉะนั้น ไม่จำเป็นต้องกล่าวว่าเราจะไปสู่โลกสวรรค์แท้ ๆ อีกโลกหนึ่งได้

อย่างไรก็ดี คนดีก็อาภัพได้ และคนชัวก็รุ่งเรืองได้ ดังที่เราเห็นอยู่เสมอในเวลา นี้ ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น “ทำดีได้ดี ทำชัวได้ชัว” พุทธภาษิตข้อนี้ผิดไปเสียแล้วหรือไม่ใช่ ! พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า คนดีจะได้ดีจริง ๆ ต่อเมื่อต้องประกอบด้วยสมบัติ ๔ อย่างคือ :—

๑. *คติสมบัติ* ถิ่นที่เกิด หรือตระกูลกำเนิดที่เกิดดี (คติแปลว่า ถิ่น หรือที่เกิด),
๒. *อุปธิสมบัติ* ร่างกายสมบุรณ์แข็งแรงปราศจากโรคภัย และมีบุคลิกลักษณะดีมีสมองดี (อุปธิแปลว่า ร่างกาย)

๓. *กาลสมบัติ* ประจวบด้วยกาลสมัยที่คนดีมีอำนาจ
รุ่งเรือง

๔. *ปโยคสมบัติ* รู้จักใช้ความดีให้เกิดประโยชน์ เช่น
มีความรู้แล้วต้องใช้ความรู้ให้เกิดผล เมื่อมีความซื่อก็ต้องรู้
จักใช้ความซื่อ หรืออีกนัยหนึ่ง ข้อนี้หมายความว่า เมื่อ
เกิดมาแล้วต้องมาชวนชวายประกอบความดีต่างๆ คนที่มีบุญ
มาแต่ชาติก่อน เกิดมาชาตินี้ บุญส่งมาให้เกิดในที่ดี แต่
ไม่ศึกษาเล่าเรียน ไม่ประกอบกิจการใด ๆ ให้เป็นประโยชน์
ความดีที่มีอยู่ก็อากัฏฐ และชีวิตอาจตกต่ำได้ (ปโยค แปลว่า
การประกอบ)

คนดีถ้าไม่พร้อมด้วยสมบัติทั้ง ๔ ความดีย่อมไม่รุ่ง-
เรือง หรือถ้าขาดตกบกพร่องเป็นบางข้อ ความรุ่งเรืองก็ลด
ไปตามส่วน แต่ถึงอย่างไร ถ้าเขายังรักษาความดีของตัวไว้
มั่นคง ความดีนั้นย่อมไม่สูญไปจากตัวเขา ถ้าโลกนี้ต่ำเกินไป
ไปสำหรับความดีของเขา โลกแห่งความดีที่อื่นยังมีมาก ไม่
ไกลเลย ชั่วขณะจิตเดียวเท่านั้น สำหรับการไปของวิญญาณ
สู่โลกอื่น แต่ในใจของท่านมีความดีลึกซึ้งพอที่จะเชื่อเช่นนั้น
หรือเปล่า? ถ้าไม่พอที่จะเชื่อ ก็เป็นกรรมของท่านเอง!

อนึ่งคนชั่วที่อาจรุ่งเรืองได้ ก็เพราะสิ่งแวดล้อมยังอำนวยให้ หรือพูดอีกนัยหนึ่งความดีในปางหลังยังรักษาเขาอยู่ คนที่เคยทำดีกับคนอื่นมามากจนคนทั้งหลายไว้วางใจ คนอย่างนี้แม้จะทำชั่วบางอย่างทั้ง ๆ ที่รู้กัน ก็มักจะถูกให้อภัย หรือไม่มีใครกล่าวโทษ แต่คนบางคนที่ไม่เคยทำความดี ให้ประจักษ์มาเลย ทำความชั่วเพียงเล็กน้อย ก็ให้ผลทันที ในเรื่องนี้ พระพุทธเจ้าเคยตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า:—

“ภิกษุทั้งหลาย เกลือกำมือหนึ่งโยนลงไปใต้ม่าน้ำคองคา แม่น้ำนั้นจะเค็มหรือไม่?”

ภิกษุทั้งหลายตอบว่า “ไม่เค็มพระพุทธเจ้าข้า”

“ทำไมไม่เค็ม?”

“เพราะเกลือน้อย น้ำมีมาก พระพุทธเจ้าข้า”

“ก็ถ้าหากเกลือนขนาดกำมือเดียวเท่านั้น ใส่ลงไปใต้น้ำหนึ่งถ้วยแล้ว จะเค็มหรือไม่?”

“เค็มพระพุทธเจ้า”

“ทำไมจึงเค็ม?”

“เพราะน้ำมีน้อย พระพุทธเจ้าข้า”

“ข้อนี้ฉันใด ภิกษุทั้งหลายบางคนในโลกนี้ทำความชั่วแม้มาก ความชัวยังไม่ปรากฏ แต่บางคนทำความชั่วเพียงเล็กน้อยก็พลันเห็นผลทันตา”

“คนเขลา ทำความชั่ว เมื่อความชัวยังไม่ให้ผล มักสำคัญว่าความชั่วมีรสหวาน เมื่อใดความชั่วให้ผล จึงจะเข้าถึงความทุกข์”

“ความชั่วที่ทำลงไปแล้ว ไซ้จะให้ผลเดี่ยวนั้น แต่ก็ย่อมติดตามเผาผลาญ เหมือนคนไม่รู้เย็นเหยียบขี้เถ่าที่กลบถ่านเพลิงไว้ แรกเหยียบก็ไม่ร้อน แต่พอนานไปหน่อยพอรู้สึกร้อนก็พองที่เดียว”

อนึ่ง โลกมันจะชั่วเรื่อยตลอดกาลไม่ได้ เพราะความชั่วทำให้คนเดือดร้อนมาก สักวันหนึ่ง คนชั่วจะต้องตกต่ำ เมื่อใดโลกเข้าสู่ยุคคนดีมีอำนาจ เมื่อนั้นคนที่มีสันดานชั่วจะก้าวหน้าไม่ทันคนดีได้เลย พระพุทธเจ้าตรัสไว้เหมือนกันว่า คนชั่วจะได้ชั่วจริง ก็ต่อเมื่อประกอบด้วยวิบัติ ๔ คือ:—

๑. *คดีวิบัติ* เช่นคนโง่ เกิดในตระกูลยากจน หรือเกิดในถิ่นกันดาร ไร้ความเจริญ

๒. อุปธิวิบัติ ทั้งร่างกายก็ไม่ดีด้วย

๓. กาลวิบัติ ไม่ใช่สมัยคนเลวมีอำนาจรุ่งเรืองในสังคม

๔. ปโยควิบัติ เช่นคนจนแล้วยังขี้เกียจอีกด้วย หรือโง่แล้วยังไม่หมั่นเรียน รวมความว่า ความดีในปัจจุบันไม่ทำหรือทำน้อยมาก อย่างนี้เรียกว่า ปโยควิบัติ

ความอาภัพของคนชั่วยังมีอีกอย่าง คือ “มักเข้าใจเหตุผลแห่งความดีได้ยาก” ตามนิยายในเรื่องพระมัลลย์ปรากฏว่าคนที่ตายไปถึงยมบาลแล้ว ก่อนที่จะถูกลงโทษในเมืองนรก พญายมจะถามถึงเรื่องเทวทูตก่อน เทวทูต แปลว่าทูตแห่งสวรรค์ หรือผู้เตือนให้รู้จักทำความดี และเรื่องเทวทูตนั้นก็เป็นเรื่องง่าย ๆ เช่น ถามว่า เมื่อยังอยู่ในเมืองมนุษย์เคยเห็นคนเกิด คนแก่ คนเจ็บ คนติดคุก คนตายหรือไม่ บางคนที่เคยทำบาปมามาก จะบอกว่าไม่เคยเห็นหรือเคยเห็นก็ไม่เคยพิจารณาในทางที่จะเป็นเครื่องเตือนให้ประกอบความดี ในเรื่องว่าพญายมพยายามให้นัยมากที่จะให้นึกถึงเทวทูต แต่คนที่มีบาปมาก หมดหวังนึกเท่าไรก็ไม่

ได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ ต่อไปจึงจะมีนายนิรยบาล ลูกน้องของ
พญายมจับตัวเอาไปลงโทษ ถ้าคนไหนตอบได้และพิจารณา
ถูกทางก็ปล่อยตัวไป

ตามเหตุผลทางจิตวิทยา คนส่วนมากไม่ปรารถนาที่
จะรู้สึกว่าเป็นคนไม่ดี และไม่ปรารถนาที่จะให้ใครว่า
เพราะทำให้ไม่สบายใจ ยิ่งความชั่วบางอย่างตัวเองเลิกไม่ได้
หรือเพราะชอบที่จะทำเช่นนั้น ก็ยิ่งต้องหาเหตุผลหรือสิ่ง
แวดล้อมมาแสดงว่า นั่นไม่ใช่เป็นเรื่องเสียอะไร เป็นของ
ธรรมดาที่จะต้องทำอย่างนั้น คนที่ฉลาดหาเหตุผลเข้า
ข้างตัวเองได้เก่งที่สุด บางคนอาศัยพวกมากเป็นเหตุ
ผลกลบเกลื่อนความชั่ว บางคนอาศัยความดีในด้าน
อื่นมาหักล้าง บางคนอาศัยอำนาจของเงิน บางคน
อาศัยอำนาจของสิ่งชั่วววน เหตุผลมีร้อยแปด หลักบ้จ-
ยาการก็มีว่า “ต้นหาอย่างไร อุปาทานก็อย่างนั้น อุปาทาน
อย่างไร ภพ คือแนวความคิดก็อย่างนั้น” เพราะฉะนั้น จะ
ถือเอาเป็นสาระอะไร กับเหตุผลแบบหมาป่าที่จะกินลูกแกะ
หนึ่ง ที่ว่าคนดีอาจเกิดในที่ชั่ว หรือคนชั่วอาจเกิด
ในที่ดีได้ ข้อนี้มีเหตุผลดังนี้คือ:—

คนเราทุกคนโดยธรรมชาติมีอารมณ์หลายหลาก บางขณะดี บางขณะชั่ว ในขณะที่คนจะตายท่านเปรียบเหมือนเทียนจะดับ เวลาเทียนจะดับเป็นครั้งสุดท้าย เราจะสังเกตเห็นว่า มันจะลุกแวบโพล่งขึ้นชั่วขณะแล้วก็ดับและย่อมเป็นเหมือนกันหมด ไม่ว่าจะเป็นการตายแบบไหน จะนอนหลับอยู่ถูกพื้นคอกที่เดียวขาด หรือถูกยิงตายทันทีโดยไม่รู้สีกตัว ก็ต้องมีความรู้สึกอย่างใดอย่างหนึ่งเกิดโพล่งชั่วขณะเป็นครั้งสุดท้ายแล้วจึงจะดับเมื่อดับแล้ว ก็ปฏิสนธิทันที จะเป็นอะไรก็เป็นทีเดียว วิญญาณล่องลอยไม่มี ที่จะไปเกิดเป็นอะไรที่ไหนนั้น สำคัญ ที่ความรู้สึก อันเกิด เป็น ครั้ง สุดท้าย ถ้าขณะนั้นจิตเป็นกุศล ก็ไปเกิดดี ถ้าจิตเป็นอกุศลก็ไปเกิดในที่เหมาะแก่อกุศลนั้น ในขณะที่นั้นบังคับเอาไม่ได้ เพราะสมองไม่มีกำลังแล้ว คล้าย ๆ กับคนที่ถูกฉีดยาสลบหมดความรู้สึก เขาอาจจะเพ้อออกมาตามอารมณ์ที่มีอยู่ขณะนั้น ตัวเขาจะบังคับไม่ให้เพ้อไม่ได้ และก็ไม่มีโอกาสที่จะแก้ตัวแล้วด้วย ฉะนั้นความสำคัญจึงตกอยู่ที่สันดานที่จะบันดาลให้เกิดความรู้สึกอะไรขึ้นมา เป็นตัวนำปฏิสนธิ คนที่มีอารมณ์ดีมักฝันดี มีอารมณ์ร้ายมักฝันร้าย ในขณะที่จะตายก็

เช่นเดียวกัน แต่ทั้งนี้ สิ่งแวดล้อมที่จะกระตุ้นให้เกิดอารมณ์
ก่อนหน้าที่จะตายก็มีความสำคัญไม่น้อย ประเพณีที่ดีในเวลา
ที่คนป่วยจะตายควรรักษาความสงบ และให้คนป่วยได้มี
โอกาสนึกคิดแต่ในทางที่ดี และก็ควรมีการเตรียมล่วงหน้า
นาน ๆ ด้วย การบอก “อหิ” ในขณะที่สิ้นใจ อาจไม่
ได้ผลเลย เพราะในขณะนั้น เขาอาจมีทุกขเวทนาครอบงำ
หรือไม่ใจก็ไปพะวงอยู่กับสิ่งอื่น หรือคนป่วยอาจไม่รู้เรื่อง
ขณะสุดท้ายที่จะตายจริง ๆ ขณะนั้นประสาทไม่ทำงานแล้ว
ฉะนั้น คนที่มีส่วนปลอดภัยมากที่สุดก็คือ คนที่สร้างสมแต่
คุณความดีเสมอ รักษาใจให้บริสุทธิ์ไว้เสมอ แม้การคิดชั่ว
ก็ไม่ทำ เมื่อสันดานดีแล้วหวังได้เป็นส่วนมากกว่า ต้องไปดี
แม้หากจะไปไม่ดี แต่เมื่อเกิดมาแล้ว ก็ยังเอาตัวรอดได้ ดัง
เช่นคนยากจนบางคน เพราะเกิดมามีนิสัยดี มีทุนในทาง
สติปัญญาสูง เขาก็ถีบตัวไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองได้

อนึ่ง คนดีอาจไม่เกิดในที่สูง ก็เพราะตระกูลที่สูง ๆ
มีจำกัด หากเราไปตายในขณะที่ทางโน้นเรามีได้เตรียมไว้
เพื่อการเกิด หรือกำลังมีใครเกิดอยู่ก่อน เราก็ต้องเกิดใน

ที่ใดที่หนึ่งไปก่อน โดยเหตุนี้ คนดีอาจเกิดในที่ไม่ดี หรือ คนไม่ดีอาจเกิดในที่ดีสักกันได้ ดังตัวอย่างในโลกนี้ ก็มีให้เห็นทั่วไป

ความเชื่อเรื่องกรรม เป็นทางรอดอย่างหนึ่งของชาวพุทธ เพราะทำให้ผ่านพ้นจากความชั่วและความทุกข์ได้มากที่สุด ทำให้เย็นใจได้ตราบเท่าถึงเวลาตาย เพราะสร้างความหวังอันสดใสขึ้นได้ไกลมาก และทำให้มีกำลังใจอดทนในการทำความดีได้มากที่สุดและยังเป็นบันไดที่ใกล้ต่อความรอดพ้นในชั้นสูงสุดอีกด้วย คนที่ไม่เชื่อเรื่องกรรม ไม่มีหวังจะเข้าใจธรรมสูง ๆ ของพระพุทธองค์ได้ นักบุญในศาสนาของพระเยซูเขาก็ล้มเสียสละได้มาก เพราะความภักดีในพระผู้เป็นเจ้า ข้าพเจ้าคิดว่า คนที่เข้าใจเรื่องกรรมดี ก็อาจเสียสละได้มากเหมือนกัน แต่ทั้งนี้ต้องแล้วแต่อัชฌาศัยเดิมและสิ่งแวดล้อมที่จะกระตุ้นเตือนใจด้วย การทำบุญของพวกเรา มักมีส่วนเสียอยู่อย่างหนึ่ง คือบางคนหวังผลจนเกินเหตุ เช่นทำบุญหนึ่งบาท ก็หวังจะได้วิมานราคาตั้งล้าน ๆ แสน ๆ ในสวรรค์ เรื่องนิยายเหล่านี้หมดสมัยแล้ว แต่ก่อนเป็น

เพียงเครื่องล่อใจให้ทำความดีของคนในสมัยที่โลกยังปกครองกันด้วยระบบทาส และเป็นอุบายให้คนชั้นนายทุนผู้ชอบมิฮาเริ่มที่บ้านเสียสละเพื่อประโยชน์ของคนยากจน ปัจจุบันโลกเจริญด้วยการศึกษา ถึงเวลาแล้วที่พุทธศาสนาต้องปรากฏตัวที่แท้จริง เพราะเราสามารถอธิบายเหตุผลที่ลึกซึ้งของศาสนาให้คนในสมัยนี้รู้เรื่องได้ ศรัทธาที่ประกอบด้วยเหตุผลมีอิทธิพลที่จะทำให้คนเสียสละ เรายังขาดวิธีการอันเหมาะสมสำหรับเร้าศรัทธาของคนรุ่นใหม่ และยังขาดการกระทำตามหลักของพุทธศาสนาที่จะให้เกิดผลจริง ๆ ในสังคมเท่านั้น

ความเดือดร้อนของโลก สาเหตุส่วนใหญ่เกิดจากคนฉลาดที่เห็นแก่ตัว แล้วมีอิทธิพลในสังคม ความเดือดร้อนของสังคม ไม่ใช่มาจากคนชั้นต่ำ ไม่ใช่มาจากคนโง่ ไม่ใช่มาจากคนไร้การศึกษา คนเหล่านี้มีกำลังไม่พอที่จะบันดาลความเดือดร้อนให้เกิดในสังคมคนชั้นนายทุน คนฉลาดต่างหากที่จะบันดาลให้สังคมเป็นอะไรก็ได้ ถ้าเขาปรารถนาที่จะทำจริง ๆ ไม่ว่าในกาลไหน ๆ คนโง่ยอมเอาชนะคนฉลาดไม่ได้

ข้างตัวออกใหญ่โต ต้องยอมเพิ่มมนุษย์ก็เพราะความฉลาด
 พุทธศาสนาไม่ก้าวหน้า นั้นหมายถึงว่าสังคมไม่เจริญรุ่งเรือง
 ด้วยศีลธรรม ก็เพราะคนฉลาดในสังคมคอยต่อต้านไว้โดยวิธี
 ต่าง ๆ ฉะนั้นปัญหาสำคัญของพุทธศาสนาจะไปรอดหรือไม่
 จึงอยู่ที่คนพวกนี้ ตราบใดพุทธศาสนายังเอาชนะน้ำใจคน
 เหล่านี้ไม่ได้ อย่าหวังเลยว่าพุทธศาสนาจะรุ่งเรือง ในครั้ง
 พุทธกาล พุทธศาสนาแพร่หลายได้รวดเร็ว ก็เพราะพระพุทธ-
 เจ้าจับคนสำคัญ ๆ ที่มีอิทธิพลในสังคมลงมาก่อน นับแต่เจ้า
 ลัทธที่มีชื่อเสียงลงมา จนถึงพระเจ้าแผ่นดิน ข้าพเจ้าคิดว่า
 นักศึกษาชั้นสูง หรือคนที่มีอิทธิพลในสังคม ถ้าหวัง
 ดีแก่โลกด้วยความบริสุทธิ์ใจจริง ๆ ก็ควรหันมาสนใจ
 ค้นคว้าหลักศาสนาให้รู้จริง และทำเป็นตัวอย่างในทาง
 ทดแก่คนอื่นได้ และพร้อมกันนั้นก็พยายามจัดงานใน
 รูปที่จะเป็นประโยชน์แก่สังคมให้มาก นำหลักศาสนา
 เอาไปใช้ให้เกิดผลจริง ๆ ในสังคม ด้วยวิธีนี้ เรา
 หวังได้มากกว่า สังคมจะดีกว่าที่เป็นอยู่ทุกวันนี้ เรา
 จะหวังผลจากวิธีการของการเมืองหรือวิธีการของลัทธิ-

เศรษฐกิจใจ ๆ มากนักไม่ได้ ในเมื่อสังคมพิกการ คือ
หย่อนศีลธรรม

ว่าที่จริง การเสียสละ คนเราทำได้ยาก ที่ทำได้
ยากก็เพราะความเห็นแก่ตัว ฉะนั้น วิธีของพุทธศาสนาใน
ขั้นสูง จึงสอนหนักไปในทางที่จะให้เข้าใจว่า “ตัวเราคือ
อะไร” และผลแห่งการเข้าใจที่ถูกต้อง ย่อมทำให้ผู้นั้น
ปลอดโปร่งใจมาก อาจหาความสุขได้โดยง่ายจากสิ่งแวดล้อม
ไม่ว่าชนิดไหน ความจน ความตกต่ำ ไม่มีอิทธิพลเหนือ
คนประเภทนี้ โดยที่สุดแม้ความตายก็กลายเป็นสิ่งที่ไร้ความ
หมายอันน่ากลัว ถ้าหากเข้าใจจริง ๆ อย่างลึกซึ้งว่า “ตัว
เรา คืออะไร” คนที่เข้าใจตัวเองถูกต้องดีแล้ว หากเขายัง
ไม่ได้ทำประโยชน์อะไร ก็ขอให้เข้าใจเถิดว่า เพราะเขา
ไม่มีความสามารถ ซึ่งอาจจะเนื่องมาจากการศึกษาไม่พอ
หรือร่างกายไม่แข็งแรงพอเท่านั้น ถ้าหากเขาพร้อมด้วย
ความรู้ความสามารถและกำลังกายแล้ว ไม่ต้องมีใครขอร้อง
เขาหรือก เขาจะต้องจับงานอันใดอันหนึ่งที่จะเป็นประโยชน์
แก่สังคมขึ้นมาทำเอง

ธรรมในชั้นสูง คนส่วนมากมักเข้าใจว่าเป็นเรื่อง
ส่วนตัวเป็นของเฉพาะผู้ที่ตัดช่องน้อยแต่พอตัว ที่เข้าใจ
เช่นนี้ ที่จริงก็ถูก แต่ที่ถูกจริง ๆ นั้น คือเป็นหลักสันติภาพ
แห่งโลกอันแท้จริงนั่นเอง ข้าพเจ้าขอพูดเพียงเล็กน้อย ใน
เรื่องนี้ผู้ที่สนใจธรรมชั้นนี้ ควรหาหนังสือของท่านพุทธทาส
อ่าน ข้าพเจ้าเคยได้รับประโยชน์จากหนังสือของท่านมาแล้ว
มาก

สิ่งที่เรียกว่าตัวเรา ก็คือ นาม กับรูป ท่านลองไล่
เลียงดูตามหลักปรัชญาการ:— ถ้าสิ่งหนึ่งไม่มี อีกสิ่งก็มีไม่ได้
เช่น ถ้าวิชาไม่มี สังขารก็มีไม่ได้ ถ้าสังขารไม่มี วิญญาณ
ก็มีไม่ได้ ถ้าวิญญาณไม่มี นามรูปก็มีไม่ได้ ดังนี้เป็นต้น
เพราะฉะนั้นตัวเราแท้ ๆ ไม่มีเลย เหมือนหม้อดิน ตัวหม้อ
จริง ๆ ไม่มี เพราะหม้อดินเกิดจากบัจฉัยหลายอย่างมารวม
กัน และบัจฉัยนั้น ๆ ก็เกิดจากบัจฉัยอื่น ๆ ต่อ ๆ กันไปอีกไม่
สิ้นสุด ความเป็นหม้อดินมีอยู่เพียงชั่วขณะที่ยังไม่แตก สิ่ง
ที่เรียกว่าตัวเราก็คงเหมือนกัน ถ้าเข้าใจหลักปรัชญาการดีแล้ว
ขอให้หมั่นไล่เลียงดูตัวเองเสมอ วิธีนี้วิเศษนัก จะทำให้ใจ
ปลอดโปร่งดีมาก

ความปลอดภัยที่ที่เกิดจากการเข้าใจตัวตน มีคุณค่าเหลือที่จะพรรณนาได้ เพราะความปลอดภัยนี้เป็นที่มาของความดีทุกอย่าง และเป็นเสมือนแม่เหล็กที่ดึงดูดสิ่งดีทั้งหลายมาหา และเป็นเสมือนแม่เหล็กที่ผลักสิ่งชั่วร้ายออกไปจากความชั่วได้หมดจด โดยเฉพาะคือการเห็นแก่ตัวจะค่อย ๆ หายไปเอง พร้อมกันนั้น รากฐานแห่งสัมพันธภาพอันแท้จริง กล่าวคือ สังคหวัตถุ ๔ จะเกิดขึ้นอย่างง่ายดาย ทาน การเสียสละ ปิยวาจา การพูดถ้อยคำอันเป็นที่รัก อุตถจริยา การประพฤติในสิ่งอันเป็นประโยชน์ แก่ผู้อื่น สมนัตตตา การวางตัวอย่างเหมาะสม ไม่ถือพวกถือเหล่า ถือตระกูล ถือชาติ อย่างชนิดที่จะนำสงครามมาสู่โลก คุณธรรมเหล่านี้จะเกิดขึ้นง่ายดายในจิตใจของผู้ที่เข้าใจเรื่องตัวตน และนำประหลาดที่การเข้าใจในสิ่งเหล่านี้ทำได้ง่ายในคนที่มีความรู้ทางวิทยาศาสตร์ ไม่ต้องถึงขนาดลึกซึ้ง ก็เข้าใจได้ ปัจจุบันโลกเจริญด้วยวิทยาศาสตร์ คนทุกชาติ ทุกศาสนา เรียนวิทยาศาสตร์ทั้งสิ้น เด็ก ๆ ก็รู้กันเป็นส่วนมาก จะผิดหรือไม่ หากข้าพเจ้าจะกล่าวว่า ในยุคปรมาณูนี้ จะเป็นยุคที่พุทธศาสนาแผ่ไพศาลไปทั่วโลก

ทฤษฎีปรมาณูเป็นเรื่องของวัตถุ และมีอันตรายมาก ที่นำไปใช้สร้างระเบิดปรมาณู ซึ่งสามารถทำให้โลกนี้พังทลายได้ ถ้าหา ผู้นำของแต่ละประเทศที่ผลิตระเบิดปรมาณูเกิดบ้าสงคราม แล้วสั่งบอมบ์กันใหญ่ แต่ก็มีคุณมากที่สุดถ้านำมาใช้ใช้ในทางอุตสาหกรรม เรื่อง อนัตตา ก็เหมือนกัน ร้ายแรงมาก เพราะถ้าเข้าใจถึงที่สุดก็ทำลายทุกอย่าง แม้กระทั่งตัวตนเองไว้ ๆ ก็ไม่มีเหลือ แต่ไม่เป็นภัยแก่ใครเลย ตรงกันข้าม กลับนำสันติสุขอันยิ่งใหญ่มาสู่โลก หากผู้ที่เข้าใจเรื่องอนัตตาส่วนมากล้วนแต่เป็นผู้มีอิทธิพลในสังคม แต่อย่างไรก็ดี เรื่องอนัตตานั้น คนส่วนมากมักยังรู้สึกว้าวุ่น ถ้าคนคนไหนลงว่ามาสนใจแล้ว ก็มักจะไม่สนใจกับโลกภายนอก อะไร ๆ ก็แลดูเป็นไม่สำคัญไปเสียหมด เรื่องนี้ความผิดไม่ใช่อยู่ที่ทฤษฎีอนัตตา แต่หากอยู่ที่ผู้แนะนำอบรมทำไปโดยไม่รู้เห็นหรือรู้ได้สอนกันไปอย่างหลับหูหลับตาตามคัมภีร์ ไม่ศึกษาอะไรให้ละเอียดและไม่ได้มองดูชีวิตอย่างกว้างขวาง

การสอนเรื่องอนัตตาต้องทำให้ดีมาก มิฉะนั้นจะไม่ได้ผลสมตามความมุ่งหมายของพระพุทธเจ้า ศาสนากับศิลปะ

ต้องคู่กันไป และศีลปะต้องมาก่อนศาสนา ในเมื่อคนยังไม่สามารถเข้าถึงรสของศาสนาได้ อนัตตาโดยไม่มีศีลปะอยู่ในใจ จะได้ประโยชน์ในทางสังคมน้อยที่สุด และอนัตตาโดยไม่มีความรู้ความสามารถอย่างกว้างขวาง ก็มักทำให้เป็นคนมีอหยาศัยแบบพระเรวัต พระอรหันต์ผู้เห็นการอยู่ป่าเป็นดีกว่าทำอะไรทั้งหมด (การอยู่ป่าในแบบพระอรหันต์ก่อให้เกิดประโยชน์อย่างมากอีกด้านหนึ่งในทางธรรม เช่นอย่างน้อยที่สุดก็เป็นเหตุให้เกิดการชูดเกลากิเลสโดยไม่รู้สีกตัวของผู้ที่เลื่อมใส) ผู้นำในทางศาสนาหวังจะให้ศาสนามีประโยชน์แก่โลกอย่างกว้างขวาง ควรต้องมองโลกให้กว้าง หลักรวิชากับหลักปฏิบัติที่จะให้เกิดผลจริง ๆ ในสังคม บางทีผิดกันมาก ถึงกับอาจต้องโยนตำราเก็บเสียก็เป็นได้

ข้าพเจ้าได้เขียนเรื่องนี้มาพอ สมควรเห็นควรต้องยุติ ก็พอดีนึกอะไรได้ขึ้นมาอีกอย่าง ซึ่งถ้าไม่เขียนไว้ บางทีก็เท่ากับข้าพเจ้าไม่ได้เขียนอะไรเลย

ความจริงแท้ๆคืออะไร ? ในวิสัยของคนเราจะรู้กันได้อย่างไร ? ตามความเข้าใจของข้าพเจ้าจากการศึกษาเรื่องปรัชญาการ รู้สึกว่า “ความเปลี่ยนแปลงเท่านั้นเป็นความจริง” “ความจริงแท้ๆ ในวิสัยของสัมผัสมีอยู่ แต่ก็ เป็นของจำกัดด้วยกาลและเทศะทั้งสิ้น หรืออยู่ในขอบเขตจำกัดอย่างใดอย่างหนึ่ง” คำว่า สัพเพ สงฺขารา อนิจฺจา แปลว่า สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงนั้นกินความถึงความเข้าใจ สติปัญญา ก็ไม่เที่ยงด้วย คำว่าไม่เที่ยง ในคัมภีร์อธิบายต่อไปว่า เป็นวิปริณามธรรม คือจะต้องแปรต่อไปอีก ไม่คงอยู่ในรูปเดิมหรือไม่ก็ต้องดับ ในอนัตตลักขณสูตร พระพุทธเจ้าทรงให้ข้อคิดแก่พระปัญจวัคคีย์ว่า “สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะถือว่า นั่นเป็นตัวเราหรือเป็นของของเรา” พระปัญจวัคคีย์พิจารณาแล้ว ทูลตอบว่า “ไม่ควรเลยพระพุทธเจ้าข้า” พระองค์ตรัสต่อไปว่า “เพราะอริยสาวกพิจารณาเห็นเช่นนั้น จึงเบื่อหน่ายใน รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ เพราะเบื่อหน่ายจึงคลายอุปาทาน เพราะคลายอุปาทานจิตจึงหลุดพ้น

จากอัสวาทังหลาย” พระปัญญาวัคคีย์พิจารณาตาม ฐู่สีกซึ่ง
ไปโดยลำดับ จนในที่สุดก็หลุดพ้นจากอัสวาทังหลาย

ในวิสัยของปรากฏการณ์ สิ่งที่เป็นตัวตนอันแท้จริง
ของสิ่งหนึ่งสิ่งใดไม่มีเลย โดยที่แม้สิ่งที่เราเรียกกันว่า
กฎธรรมชาติ ถ้าเราลองคิดให้ซึ่งต่อไปอีกว่า “กฎทั้งหลาย
ย่อมมาจากกฎอื่น ๆ” ดังนี้อาจเป็นจริงได้ที่ว่า กฎธรรมชาติ
โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับชีวิตน่าจะต้องเปลี่ยนแปลงได้ จากตัว
อย่างของชีวิต เราเห็นได้ว่าธรรมชาติของชีวิตมีการเปลี่ยนแปลง
อยู่เสมอ กฎธรรมชาติของโลกนี้กับในโลกอื่นอาจผิด
กันได้อย่างมาก เพราะกาละเทศะผิดกัน และในโลกนี้เอง
เมื่อสมัยโลกแรกเกิดกับในยุคต่อไป ก็อาจไม่เหมือนกัน แต่
แน่ละ กฎบางอย่างกว่าจะเปลี่ยน อาจกินเวลาดังล้าน ๆ ปี
หรือไม่เช่นนั้นก็ไปเปลี่ยนต่อเมื่อโลกสลายเป็นอื่น กฎ
ธรรมชาติของชีวิตอาจไม่ใช่ความจริงที่มีได้โดยอิสระ คือมี
ได้โดยตัวของมันเอง มีได้โดยไม่มี การเปลี่ยนแปลงเลยไม่ว่า
ในกาลไหน ๆ และในที่ใด ๆ ตามหลักปรัชญาการ กฎปรัชญาการ
ของปุณฺณเป็นอย่างหนึ่ง ของพระอรหันต์เป็นอีกอย่าง ไม่

เหมือนกัน ทั้ง ๆ ที่มีนามรูปที่จะต้องเปลี่ยนแปลงเหมือนกัน พระอรหันต์ที่ว่านี้หมายถึงในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่

กฎบัญชาการ ว่ากันที่แท้แล้ว เป็นกฎสำหรับอธิบาย ได้แน่นอนที่สุดว่า ชีวิตเป็นมาอย่างไร และทำให้รู้แน่ว่า ปราภฏการณฺ์ทุกอย่างในสากลจักรวาลนี้ ไม่มีอะไรเป็นตัว ตนอันแท้จริงเลย และเป็นอุบายอันเยี่ยมยอดที่สุดที่จะทำให้ หลุดพ้น หลุดพ้นไปจากความทุกข์ทรมาน หลุดพ้นไปจาก การกักขังอยู่ภายใต้กะลาครอบของอวิชาที่สลับซับซ้อนซ้อน เจือกันอย่างยิ่ง ท่านลองคิดดู:—

ในครั้งแรก ความคิดของเราถูกจำกัดด้วยอายตนะ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ประสาทเหล่านี้จำกัดมาก ไม่ สามารถสัมผัสกับปราภฏการณฺ์ทุกชนิดอันมีอยู่ในโลก เรา รู้ ได้เฉพาะเท่าที่ประสาทจะสัมผัสได้เท่านั้น เกินวิสัยของ สัมผัสแล้วรู้ไม่ได้ สมองเองเหมือนนายก ทำงานไปตามราย งานสุดแล้วแต่ประสาทจะรายงานมาอย่างไร ผิดถูกอย่างไร ไม่ทราบแน่ และมิหนำยังมีโอกาสที่จะลืมอะไรต่ออะไรที่ ประสาทรายงานมาแล้ว ดืออยู่หน่อย ที่สมองรู้จักจดจำแล้ว

รู้จักคิดทบทวนเหตุผล คนเราจึงค่อยใกล้ความจริงไปทุกที แต่ถึงกระนั้น เราลองตั้งข้อสังเกตให้ดี ความคิดชนิดผิด โดยไม่รู้สีกตัวยอมมีอยู่เสมอ เพราะรู้อะไรไม่ตลอดสาย รู้ ครึ่ง ๆ กลาง ๆ จำมาผิด ๆ ถูก ๆ แล้วก็คิดไป โอกาสที่จะผิด ย่อมต้องมีแน่นอนที่สุด ความจริงในวิสัยของอายตนะเรายอมรับกัน ก็เพราะมันเกี่ยวกับความต้องการของชีวิต สิ่งใดยัง ความต้องการให้สำเร็จ เราต้องรับไว้เสมอ ไม่รับไว้ไม่ได้ เช่นจะว่าไฟร้อนไม่จริง ไม่ได้

ในขั้นที่สอง ความคิดของเราถูกจำกัดด้วย ตัณหา อุกาทาน ซึ่งเป็นตัวการสำคัญที่สุดที่ก่อให้เกิดอวิชา และแล้วอวิชาก็เป็นปัจจัยหล่อเลี้ยง ตัณหา อุกาทาน เข้าไว้มิให้หมดไปได้ เราลองคิดดู คนที่มีนิสัยหนักไปในทางไหน หรือถ้าจะพูดให้ถูกต้องจริง ๆ ก็คือ มีตัณหาอุกาทานหนักในทางไหน แนวความคิดก็เอนเอียงไปทางนั้น เห็นเหตุผลแต่ในทางนั้น คนขี้เมา เมาอย่างชนิดชอบเมาจริง ๆ คนอย่างนี้ เขามีเหตุผลในการดื่มอย่างน่าเห็นใจที่สุดในทำนองเดียวกัน คนที่ชอบในความคิดอย่างไร หรือในการกระทำอย่างไร

เขาก็ย่อมมีเหตุผลเป็นของเขา และเขาก็เห็นจริงตามนั้นเสมอ มีนิทานในทางธรรมอยู่เรื่องหนึ่ง น่าฟัง กล่าวไว้ว่า:—

มีชายสองคนรักกันมาก คนหนึ่งตายแล้วไปเกิดเป็น เทวดา สวยทิพยสมบัติ ต้องการสิ่งใดก็เนรมิตเอาได้ แต่เพื่อนอีกคนตายแล้วไปเกิดเป็นหนอนอยู่ในส้วม เพื่อนคนที่ เป็นเทวดา มีหุทิพย์ ตาทิพย์ วันหนึ่งคิดถึงเพื่อน อยากรู้ว่าเพื่อนไปเกิดที่ไหน จึงส่งทิพยเนตรดู ก็รู้ว่าไปเกิดเป็น หนอนอยู่ในส้วม รู้สึกสงสารมาก อยากจะไปชวนให้มา เกิดอยู่บนสวรรค์ด้วยกัน จึงหายตัวลงมาจากสวรรค์ มา ปรากฏตัวต่อหน้าเพื่อนแล้วบอกให้รู้ว่า เขาคือเพื่อนรักใน ชาติก่อน หนอนถามว่า “เออ! สหายไปเกิดเสียที่ไหน เล่า?” “ไปเกิดในสวรรค์” เทวดาตอบ “ในสวรรค์มีดี อะไรบ้าง?” โอ้ย! เปรียบกับที่นี่ไม่ได้เลย ในสวรรค์ล้วน มีแต่ของทิพย์ สวยงามทั้งสิ้น และเมื่อต้องการสิ่งใดก็เนรมิต เอาได้” และในที่สุดเทวดาก็ชวน “ไปเกิดใหม่ อยู่ด้วยกัน ที่โน่นเถอะ” หนอนฟังแล้วตอบว่า “ไม่เอาละในสวรรค์ ยังลำบาก ต้องการสิ่งใดยังต้องเนรมิตเอา สู้ที่นี่ไม่ได้ ดุชิ

“ไม่ต้องเนรมิตเลย มีออกเยอะแยะ” เพื่อนที่เป็นเทวดาพอ
 ได้ยินเช่นนั้น ไม่รู้จะตอบอย่างไร เลยต้องรีบหายตัวกลับ
 ไปวิมานทันที

หนอนเข้าใจเหตุผลของเทวดาไม่ได้ นิทานเรื่องนี้
 ข้าพเจ้าได้ยินมาเมื่อเร็วๆ นี้ จากคุณปิ่น มุทุกันต์ อนุศาสนา-
 จารย์ทหารบก แสดงปาฐกถาที่พุทธนิคม รู้สึกตั้งใจเลย
 นำมาเล่าไว้ที่นี่

เรื่องเหตุผลนี้สำคัญมา หลอกคนได้อย่างสนิทที่สุด
 หลอกได้แม้กระทั่งคนชั้นศาสตราจารย์ ในพรหมชาลสูตร
 พระพุทธเจ้า หลังจากได้ทรงเล่าถึงความรู้ของพระองค์ที่มีอยู่
 เหนือลัทธิทั้งหลายอย่างมากมาย แล้วในที่สุดก็ได้ตรัสว่า
 “ตถาคตแม้จะรู้อย่างปานนั้น ก็ไม่ได้ถ่อมมันในความรู้
 เพราะไม่ได้ถ่อมมัน ตถาคตจึงได้ประสบกับความเขือก
 เย็นอันสูงสุด และรู้อะไรซึ่งความเกิด ความดับ คุณ
 โทษ และการออกไปของเวทนาทั้งหลายตามความ
 เป็นจริง ภิกษุทั้งหลายตถาคตหลุดพ้น ก็เพราะไม่ได้
 ถ่อมมัน ภิกษุทั้งหลาย ภาวะของความหลุดพ้นและธรรม

อันเป็นเหตุให้ถึงความหลุดพ้น (เช่นเรื่องปัจจัยการ)
 นกขง ยากที่จะเห็นได้ ยากที่จะรู้ตามได้ เป็นธรรม
 ที่สงบ ประณีต เคาเอาไม่ได้ ใช้ตรรกไม่ได้ เป็น
 ธรรมที่ละเอียดสุขุม เป็นวิสัยของบัณฑิตเท่านั้นที่จะ
 รู้ได้” (คำว่า บัณฑิต ตามศัพท์แปลว่า ผู้ดำเนินชีวิตด้วย
 ปัญญา)

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค พระพุทธโฆษาจารย์ได้แสดง
 เคล็ดของการเจริญวิปัสสนาไว้ว่า “เมื่อรู้ว่า สังขารทั้ง
 หลายไม่เที่ยงด้วยญาณอันใด ให้พิจารณาย้อนเข้ามา
 อีกว่า แม้ญาณอันนั้นก็ไม่ใช่เหมือนกัน ญาณเกิด
 เท่าใด ให้พิจารณาย้อนเช่นนั้นเรื่อยไปทุก ๆ ขณะจิต
 ถ้าหลงยึดถือญาณในขณะใด ขณะนั้นก็เกิดโมหะ
 ฉะนั้นให้ทำเช่นนั้นเรื่อยไปจนกว่าจะหลุดพ้น แม้ผู้
 หลุดพ้นแล้ว ท่านก็พิจารณาย้อนหลังเช่นนั้นเหมือน
 กัน”

คนเจ้าปัญญาที่ไม่ก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรม สาเหตุ
 ส่วนใหญ่เป็นเพราะหลงในปัญญาของตัวเอง ยิ่งรู้มาก ก็ยิ่งหลง

มาก ซึ่งถ้าไม่ใช่คนที่มีความตั้งใจดีอยู่บ้าง ก็อาจกลายเป็นคน
โง่เขลาอย่างน่าเกลียด และมีทิฏฐิฐานะอย่างน่ารังเกียจที่สุด แต่ถ้า
เป็นคนมีลักษณะเป็นสุภาพบุรุษ ก็เพียงแต่ทรมาณตัวเองอยู่
อย่างลึก ๆ ฉะนั้นอันเจ้าตัวปัญญา นี้ จึงเป็นเสมือนมิดสอง
คม ไหวพริบดี ก็ตัดกิเลสได้ ไหวพริบไม่ดี ก็เจียนตัวเอง

อนึ่ง เพราะโดยธรรมดา เราถูกจำกัดด้วยอายตนะ
แล้วก็ถูกจำกัดด้วยกิเลส เราจึงไม่มีทางใดเลยที่จะฝ่าความมิด
สองชั้นนี้ออกไปได้ มีอยู่ทางเดียวเท่านั้น คือศึกษาเรื่อง
บัญชาการให้เข้าใจ แล้วในที่สุด ถึงแม้เราจะออกจากที่จำกัด
ของอายตนะไม่ได้ แต่ถ้าไม่ถูกจำกัดด้วยกิเลสจนเกินไปแล้ว
ปัญญาของเราอาจเล็ดลอดออกจากความมิดเหล่านี้ได้บ้าง ออก
มาหายใจเอาอากาศอันบริสุทธิ์และสดชื่นแห่งความจริงอีก
ชั้นหนึ่ง อย่าให้มัวเสียเวลาในการคิดหาต้นเหตุของโลกหรือ
โดยที่ที่สุดต้นเหตุของชีวิตนี้ :— โลกนี้แต่แรกมาอย่างไร ?
ใครสร้าง ? พระเจ้าหรือ ? แล้วพระเจ้าเล่า ? ใครสร้างอีก ?
หรือวิญญานอันแรกที่สุดเกิดมาอย่างไร ? ตั้งแต่เมื่อไร ?
เหล่านี้เป็นต้น การคิดในปัญหาเหล่านี้ ไม่มีวันจะพบกับ

ความสว่างได้เลย เพราะไหนจะถูกจำกัดด้วยอายตนะและ
ไหนยังอยู่ภายใต้กะลาครอบของวิชาที่เกิดโดย ตัณหา อุปา-
ทานในสิ่งต่าง ๆ เราไม่มีทางใดหรอกที่จะรู้ได้ และไม่เป็น
ทางแห่งความหลุดพ้นด้วย เพราะอย่างนี้พระพุทธรเจ้าจึงห้าม
มิให้เข้าไปแตะต้องกับ อันตคาหิกทฤษฎี คือ ความเห็นชนิด
ถือเอาที่สุด ตามหลักปรัชญาการให้คิดแต่เหตุผลที่ประจักษ์ได้
เท่านั้น เช่นคิดว่า ถ้าวิชาไม่มี ตัณหาจะมีได้หรือไม่ หรือ
ถ้าตัณหาไม่มี วิชาจะมีได้หรือไม่ หรือถ้าวิชาตัณหาไม่มี
วิญญูณจะมีได้หรือไม่ ดังนั้นเป็นต้น ด้วยวิธีนี้ คิดไปนาน ๆ
เข้า ใจจะค่อยบริสุทธิ์ ปัญญาจะแหลมคมขึ้นทีละน้อย และ
พร้อมกันนั้นก็ได้รับความปลอดโปร่ง ความเยือกเย็น และ
ประโยชน์อีกหลายอย่าง เกินค่าของเวลาที่เสียไป

อีกอย่างก็คือ อย่ามัวเสียเวลาในการดูคนอื่น อย่า
คิดว่ารอให้คนอื่นสำเร็จเสียก่อนแล้วจึงจะปฏิบัติ เรื่องการ
ปฏิบัติธรรม เราเทียบกันไม่ได้ บางคนรู้น้อย ปฏิบัติได้ผล
มาก บางคนรู้มาก กลับเหลวก็มี ทั้งนี้เพราะกิเลสในสัน-
ดานของคนมีไม่เท่ากัน คนโรคน้อย กิณยาน้อยก็หาย คน

โรคมาก บางทีกินยาตลอดชีวิต ก็ดีมาได้หน่อยเดียว หรือ
 ไม่ก็ไม่หายเลย และการสังเกตคนอื่นก็ดูยาก เพราะภาษา
 กิริยา ท่าทาง หลอกกันให้เข้าใจผิดได้ง่าย ใจคนหยั่งถึงยาก
 ความสลับซับซ้อนของกิเลส มีมากเกินกว่าที่จะทายใจกันได้
 ง่าย ๆ ในคัมภีร์กล่าวว่า คนที่บรรลุนิพพานชั้นเดียวกันเท่านั้น
 จึงจะรู้จักใจกัน หรือคนที่มีภูมิธรรมสูงกว่า รู้จักใจของคนที่มี
 ภูมิธรรมต่ำกว่าได้ง่าย แต่คนที่มีภูมิธรรมต่ำกว่า จะรู้จักใจ
 ของคนที่มีภูมิธรรมสูงกว่า ท่านว่าไม่ใช่วิสัย แต่อย่างไรก็ดี
 ในการปฏิบัติธรรม เราจำเป็นต้องดูผู้อื่นที่เขาปฏิบัติมาแล้ว
 เหมือนกัน เพื่อเป็นตัวอย่าง แต่การถือเอาเป็นตัวอย่างนั้น
 ต้องฉลาดในการถือ อย่าไปเที่ยวมองโน่นแ่งคอยจับผิด หรือ
 มองไปในแ่งที่จะพาให้ตัวเองท้อใจ ขึ้นชื่อว่าการปฏิบัติธรรม
 แล้ว ถึงแม้จะทำได้น้อย ก็ยอมให้ผลเสมอ เพราะฉะนั้น
 เราควรจะต้องลดองปฏิบัติดู อย่างน้อยที่สุด เมื่อความรู้สึกใน
 การถือตนผ่านมาในความรู้สึกขณะใด ขณะนั้นควรจะตั้ง
 ปัญหาถามตัวเองว่า “ตัวเราคืออะไรแน่” แล้วลองไล่เรียง
 ดูตามหลักปัจจัยการ ด้วยวิธีนี้ สักวันหนึ่งเราคงจะพบทาง
 รอดสำหรับตัวได้ไม่มากนักน้อย และโปรดจำไว้ด้วยว่า:—

“ ตราบใดที่เรายังไม่รู้ถึงที่สุดของชีวิต ตราบ
นั้นเราจะรู้เบื้องต้นของชีวิตไม่ได้ ที่สุดของชีวิตคือ
นิพพาน นิพพานคือเอกภพแห่งปัญญาอันไม่มีอะไร
จำกัด และเป็นสิ่งที่เข้าถึงได้ภายในชีวิตนี้ ทางที่
จะเข้าถึงนิพพาน คือทางใดก็ตามที่เป็นเหตุให้ความ
อยากและความยึดถือลดน้อยลง ทางนั้นย่อมเป็นทาง
นำไปสู่นิพพานได้เสมอ”

พิมพ์ที่โรงพิมพ์วิญญาน ๔๗/๒ ถนนสามเสน บางลำภู
กรุงเทพมหานคร โทร. ๒๘๒๒๐๒๕
พร รัตนสุวรรณ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา พ.ศ.๒๕๓๖

พร

รัตนสุวรรณ

ตลอดชีวิตของอาจารย์พรที่ผ่านมา ไม่เคยทำงานด้านอื่นเลย นอกจากงานทางพุทธศาสนา ซึ่งเป็นงานการสอนการศึกษาคัมภีร์ในทางพระพุทธศาสนาในพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์เพื่อให้คนทั่วไป ได้เชื่อในเรื่องกฎของกรรม ตายแล้วเกิด เรื่องวิบาก เรื่องโอปปาติกะ เรื่องวิญญาณเป็นผู้สร้างชีวิต เรื่องสังสารวัฏ และเรื่องสมาธิวิปัสณาในชีวิตประจำวัน เพื่อให้เกิดความสงบ เยือกเย็นในจิตใจอยู่เสมอ ตลอดเวลาในทุกเหตุการณ์

ท่านได้รับรางวัลเสมาธรรมจักร ใบประกาศเกียรติคุณสาขาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศ ในฐานะผู้ทำคุณประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนา พุทธศักราช ๒๕๓๓

“...**ค**ำว่า **ธรรมชาติ** ในความหมายที่ว่าเกิดมาตัวเอง หรือเปลี่ยนแปลงไม่ได้ นั่น ไม่มีจริง เพราะปรากฏการณ์ทั้งหลาย (สสารและพลังงานทุกอย่าง) เมื่อทอนให้เหลือขั้นที่สุด ก็มีเพียงนามกับรูปเท่านั้น ซึ่งเราพิสูจน์ได้ตามกฎปฏิกายการว่า “**ไม่มีความแท้จริงในตัวของมันเองเลย**” เพราะมันมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ทุกขณะ ธรรมชาติที่มีปรากฏการณ์ไม่มีอะไรอื่นนอกไปจากนามกับรูป เรื่องนี้เป็นเรื่องที่สำคัญที่สุด อย่าหลงคำว่า ธรรมชาติ ในความหมายที่เคยถือกันมาแล้ว ทางที่ดีควรปิดคำว่า ธรรมชาติออกไปเสีย แล้วมองดูว่าชีวิตประกอบด้วยนามกับรูปเท่านั้น และนามกับรูปเท่านั้นต่างก็เป็นปัจจัยของกันและกัน ดำเนินไปเป็นวัฏฏะตามหลักปฏิกายการ เมื่อทำได้ดังนี้ ท่านจะสามารถเข้าใจเรื่องของชีวิตได้ชาวสะอาด และนั่นย่อม หมายถึงจะเข้าใจกระจ่างในเรื่องกฎของกรรม เรื่องบุญเรื่องบาป เรื่องชาติหน้า และเรื่องนรกสวรรค์ได้ด้วยตนเอง”

กลุยานจาโร ภิกขุ

(พร รัตนสุวรรณ)

๑๖ ธันวาคม ๒๕๙๓